

В. Цяпка

ВАЛЕРІЙ

Лобановський

ДАК «Укрвидавполіграфія»
м. Київ
2018

УДК 796.332+796.071.7
ББК 75.578
Ц99

Переклад з російської
Т. В. Рассадкіної

Цяпка В. В.

Ц99 Валерій Лобановський / В. В. Цяпка — Київ: ДАК «Укр-
видавполіграфія», 2018. — 128 с.

ISBN 978-966-97592-5-2

Валерій Лобановський (1939—2002) рано завершив кар'єру гравця і перейшов на тренерську роботу. І коли в 1973 році очолив київське «Динамо», дуже мало хто вірив у те, що Лобановський стане одним з кращих тренерів не тільки радянського, а й світового футболу. Але 17 років його керівництва «Динамо» стали «золотою ерою» команди — кияне 8 разів одержували перемогу в чемпіонаті СРСР. Двічі (у 1975 і 1986-му) клуб вигравав європейський Кубок кубків, а в 1975-му — Суперкубок Європи. А коли в 1990-х «Динамо» опинилося у скрутному становищі, Валерій Васильович, який у той час працював за кордоном, повернувся до Києва і знову зробив «Динамо» однією з кращих команд Європи...

УДК 796.332+796.071.7
ББК 75.578

ISBN 978-966-97592-5-2

© ДАК «Укрвидавполіграфія», 2018
© В. В. Цяпка
© Т. В. Рассадкіна, переклад

ВІД АВТОРА

Напевно, немає іншої такої людини, яка мала б настільки ж значний вплив на радянський та український футбол, як Валерій Лобановський. Блискучий футболіст та легендарний тренер, Лобан, як його прозвали вболівальники, з дитинства засвоїв просту істину, а засвоївши, не зрадив їй до самої смерті: лише самовіддана праця здатна наблизити людину до заповітної мети. Наполегливість, з якою довготелезний Валерка, а згодом і шанований Валерій Васильович домагався наміченого сам і допомагав це робити іншим, викликала в багатьох захоплення, а в деякого — злість.

Тисячі ударів на тиждень, до тренувань та після, за будь-якої погоди — так Рудий набував своєї виняткової майстерності та професіоналізму, що стали згодом невід’ємними та беззаперечними його рисами. М’яч описує дугу і, різко падаючи за спиною воротаря, опиняється в воротах. Лобан забиває черговий гол з кутового, демонструючи приголомшеним гравцям та вболівальникам сплав математичного

розрахунку та довгих тренувань — фірмовий удар «сухий лист».

Виснажлива робота з м'ячем, а частіше й без нього, залізна дисципліна та неприпустимість ослуху — так Айсберг змушував своїх підопічних набувати майстерності. Муштра, «лобановщина» — рясніли газети, перспективу стати динамівцем футболісти розцінювали як вирок, та варто було завершитися черговому турніру, як журналістське обурення тонуло в хвалебних одах, а найвідданіші гравці, які довірилися деспотичному тренеру, опинялися на вершині футбольного олімпу.

Та не муштра — запорука успіху Валерія Васильовича. Хитрий Лис став першим, хто поставив футбол на рейки тверезого розрахунку, будучи впевненим в обов'язковій науковості гри в м'яч. Лобановський створив виважену систему, що працює практично безвідмовно, але вимагає повної віддачі грі, перетворення футболу на спосіб життя, а тому підходить лише кращим з кращих, які одержимі своєю метою і не шкодують для її досягнення ні себе, ні близьких.

Таким і був Валерій Васильович: обдарованим, упевненим у своїй винятковості, самодостатнім. Кохана дружина Ада, «тиловичка», як говорили про неї друзі, обожнювала чоловіка і підтримувала його в усіх починаннях, нерідко жертвуючи собою та донькою: 200 днів на рік батько проводив на тренувальній базі, і маленька Світланка частіше ба-

чила тата на телевізійному екрані та журнальних фото, аніж удома. Коли ж у Світлани з'явилися власні діти, Лобановський тільки здивовано низав плечима: «Що, вже?»

Завжди спокійний та незворушний зовні, Валерій Васильович сидів на тренерській лаві й похитувався, спостерігаючи за грою своїх підопічних та переживаючи важкий стрес. Колеги розповідають, що в такі моменти пульс тренера досягав критичних позначок та перевищував той, що у гравців на полі, незважаючи на те, що грали вони, а Лобановський лише дивився збоку за ходом подій та вносив необхідні корективи. Характерне похитування, яке, як і «сухий лист» в молодості, стало візитівкою Залізного Полковника, допомагало йому хоч якось боротися з хвилюванням.

Відомий футбольний принцип: якщо матч закінчується перемогою — виграє команда, якщо ж поразкою — програє тренер. «Бухгалтер», прозваний так за доти не характерну для вітчизняного футболу обачність, розумів це, як ніхто інший. Лобановський іноді панічно боявся поразки, проявляючи, здається, несумісну з образом великого раціоналіста недовірливість: наступати на білі лінії розмітки — поганий знак, жінка в командному автобусі — на біду. Були часи, коли Валерій Васильович навмисне не міняв уже потертий костюм, дивним чином пов'язуючи предмети гардеробу з рахунком на табло.

Чи позначилася забобонність Похмурого Ведмеда на його футбольній та тренерській кар'єрі, невідомо, але за

більш ніж 60 років життя Лобановський встиг здобути стільки перемог, скільки й не снилося рудоволосому Валерці, який мріяв у повоєнному Києві про світову славу. Проте перемогти в останній і найважливіший раз він так і не встиг. Футбол Лобановського порівнювали з шахами, але остання партія гресмейстера не відбулася. Залишившись до кінця вірним своєму життєвому кредо, кожен хвилину прагнучи до нових висот, Лобан залишив по собі відчуття недомовленості, порівнянне хіба що з незакінченою книгою.

Смерть спостигла тренера там, де минуло його життя. Гордий і часом зарозумілий, Лобановський не міг допустити, щоб зі стадіону його забрали на ношах. Це означало б поразку. Її Валерій Васильович побоювався чи не більше, ніж самої смерті. Інсульт не завадив упертому Метру самому дійти до машини «швидкої допомоги», що, можливо, погіршило й без того важкий його стан.

З останнім ударом серця тренера обірвалося не тільки життя легендарної людини. В минулому лишилася ера Лобана, епоха великих перемог та великих звершень, ера, що обірвалася так само раптово, як і розпочалася силами видатного солдата та полководця футбольного воїнства, незмінного 11-го номера і тренера триумфаторів Валерія Васильовича Лобановського.

ДИТИНСТВО ТА ЮНІСТЬ

6 січня 1939 року Лобановських побільшало: у сім'ї працівника київського млинзаводу Василя Михайловича та домогосподарки Олександри Максимівни народилася друга дитина. Назвали сина Валерою.

Незважаючи на труднощі війни, що невдовзі спалахнула, Валера зростає, оточений любов'ю та турботою. Хлопчик допитливий, розумний і, як будь-який виходець з інтелігентної родини, трохи сором'язливий. Улюблена іграшка Валерки (так його називають рідні) — трактор, а на запитання про майбутню професію він упевнено відповідає: «Буду водієм». Дядько Сашко, в минулому впливовий партійний діяч і людина, яка багато в чому визначила долю рудоволосого племінника, в такі моменти поправляв майбутнього футболіста і тренера: «Ні, ти обов'язково будеш інженером».

У певному сенсі його слова — пророчі: молодший Лобановський таки закінчить політехнічний інститут. Але інженером Валерій не пропрацював ні дня. Згодом тренер, що

вже відбувся, назве цей період «помилками молодості», анітрохи не шкодуючи, втім, про те, що все сталося так, а не інакше. Та поки до цього далеко, і Валерку віддають у перший клас. Хлопчик навчається у київській загальноосвітній школі № 319, котру через 60 з гаком років назвуть його іменем.

Шкільна наука Лобановському дається легко: з класу в клас він переходить з похвальними грамотами, не перестаючи радувати батьків своїми успіхами. В сім'ї напівжартома вважають, що виною тому — гени. Справа в тому, що Василь Михайлович, батько майбутнього спортсмена, родовід свій вів від польських графів. У Лобановських збереглася чимала бібліотека, хоча за часів революції 1917 року багато цінних томів довелося обміняти на їжу. Мати Олександра Максимівна, дочка залізничного робітника, не може похвалитися дворянським корінням, але і в її роду є ким пишатися.

Гордість сім'ї Бойченко (дівоче прізвище матері Лобановського) — Олександр Максимович, перший секретар ЦК ЛКСМ України, член ЦВК СРСР, людина неабиякої волі та наполегливості. Будучи тяжк хворим, дядько Сашко не здається і, прикутий до ліжка, присвячує останні 17 років життя літературній праці. Валерка схожий на дядька. Олександра Максимівна дивується: «Викапаний мій брат: такий же високий лоб, та ж ямочка на підборідді, а в роботі — такий же неспокійний та настирний, зібраний та цілеспрямований». Хлопчик не раз звертався до дядька за порадою, і

той допомагав йому, щоразу вселяючи впевненість у власних силах. Втрату улюбленого родича Лобановський переніс особливо важко, а настанови його не забув до самої своєї смерті.

Інтерес до футболу Валерка почав проявляти ще в молодших класах. Він спостерігає за дворовими хлопцями і уявляє, як, забиваючи гол за голом, щоразу зриває оплески захопленої публіки. Та намагатися втілити свою дитячу фантазію в реальність у маленького Лобановського поки не вистачає сміливості. Справа в тому, що однолітки відмінника Валеру не поважають, вважають слабаком.

Почасти вони мають рацію. Молодший Лобановський не вирізняється статурою та фізичною силою: особливо кидаються в очі тонкі ноги. Такими ногами в футбол не пограєш, вважають дворові шибайголови і дають хлопчикові образливе прізвисько — «балерина». Навіть через багато років, довівши всім свою спортивну спроможність, Валерій Васильович не зумів позбутися цього прізвиська. Але тоді воно набуває нового значення: на думку деяких вболівальників, Лобан на футбольному полі падає аж надто живописно, граціозно, там, де інший зміг би утриматися на ногах.

А поки ж хлопчик, поспостерігавши вдосталь за грою інших, набирається рішучості й проситься в команду. Валерці дають шанс, але одного з кращих у майбутньому футболістів Радянського Союзу очікує невдача. Адже він не вміє поводитися з м'ячем, і дворовій команді, звісно, не потрібен.

Хлопчик дуже гостро сприйняв те, що трапилося, і ледве стримував сльози.

«Якщо можеш змиритися, змирися, — каже Валерці дядько, — якщо ні, тренуйся». Сам же Олександр Максимович змиритися не зміг: у цей час він працював над повістю-трилогією «Молодість», котра незабаром, навіть залишившись незакінченою (роботу над третьою книгою перервала смерть), принесе йому письменницьку славу. О. Бойченка стануть порівнювати з Миколою Островським, який теж творив усупереч обставинам, навіть назвуть його духовним братом. Приклад родича виявляється для хлопчика настільки показовим, що він починає завзято тренуватися. Вже тоді він чітко розуміє, що лише праця може допомогти людині досягнути мети. Пізніше вже дорослий та відомий Лобановський скаже, що «успіх полягає тільки в 1% таланту і в 99% титанічної праці».

Щовечора Валерка б'є м'ячем об паркан. Наполегливість хлопчика безмежна: його жертвами стають спочатку черевики, потім зношується м'яч і ламається паркан. Старший брат Євген лагодить його і заступається за маленького футболіста перед матір'ю, яку аж ніяк не тішить перспектива регулярної купівлі нового взуття. Євген просить матір карати його, а не Валеру, в результаті покарання уникають обидва брати.

Все ж Олександра Максимівна не схвалює захоплення молодшого сина: часом доходить до того, що вона погрожує

м'яч футбольний порізати, а черевики, які Валерка пристосував для тренувань, спалити в грубці. Звісно, вона цього не зробить, адже чим більше хлопчик захоплюється футболом, тим рідні ясніше розуміють: гра в м'яч не лише сприяє гармонійному розвитку дитини, але й стає невід'ємною частиною його життя. Крім того, батько й брат цілком на боці молодшого Лобановського. І Олександрі Максимівні доводиться змиритися.

Коли Валерій досягне успіху в «Динамо», мати теж запобає футбол. Якось вона навіть вирішить прийти на матч за участю улюбленого сина і так розхвилюється, що доведеться пити ліки: підвело серце. Тоді турботливий Валерій дозволить матері спостерігати за його грою тільки по телевізору. Та Василь Михайлович і брат Євген постійно продовжують відвідувати матчі.

З братом у Валерки складаються особливо теплі відносини. Євген першим підтримує та оберігає нове захоплення молодшенького, у певному сенсі значно полегшуючи ношу юного футболіста. Згодом братська прихильність збережеться, а почуття вдячності та родинної любові навіть спонукало Валерія подарувати Євгену свій перший автомобіль — «москвич». Втім, Євген і сам міг би придбати автомобіль: він був досить успішною людиною. За своє довге життя брат видатного футболіста і тренера теж пройшов нелегкий шлях: від інженера-теплоенергетика до директора дослідного інституту.

Тим часом Валерка радіє першим успіхам. Його тренування принесли плоди, і тепер він грає в м'яч не те що не гірше, а навіть краще дворових хлопців. Ще недавно вони відпускали різні шпильки на його адресу, тепер же самі запрошують Лобановського в свою команду і проймаються до нього щирою повагою. Валера засвоює урок: коли ти перемагаєш, тебе поважають. Цей нескладний висновок примушує його тренуватися ще наполегливіше.

Участь у футбольних баталіях не минає даремно: в 1952 році хлопчика, який, безумовно, подавав великі надії, помітив дитячий тренер Микола Чайка. Він запропонував Валерію продовжити тренування у футбольній школі № 1. А це означає, що талант Лобановського визнає не тільки дворова шпана, але й справжнісінький тренер, людина, яка за службовим обов'язком розбирається в футболі та футболістах. Щасливий Валерка, звісно ж, погоджується.

Батьки трохи побоюються, чи не позначиться подібна трансформація дитячого захоплення на успішності молодшого з братів. Не позначається: Валерка так само добре вчиться, багато читає і починає задивлятися на дівчат. Але майбутній знаменитості догодити непросто: панночок з класу, які частенько виявляють рудоволосому відмінникові знаки уваги, Лобановський ігнорує. Його серцем володіє Ада.

Вона — сестра одного з однокласників Валерки. Він часто буває у нього і так знайомиться з Аделаїдою — ставною

пещеною дівчиною, яка ніби зійшла до Лобановського зі сторінок книг про східних красунь. Привернути увагу такої панночки непросто, але Валера був наполегливіший за інших. Вже будучи відомим футболістом, Лобановський нарешті попросить руки Ади. Вона погодиться і, як ми вже говорили, стане надійним тилом спортсмена до самої його смерті.

Ада швидко зрозуміла, що, окрім футбольних, інших вершин для Лобановського не існує. Занапастивши кар'єру юриста, вона звільнилася з роботи і все своє життя присвятила чоловіку. Аделаїда обожнювала Валерочку, як вона його називала, оточуючи постійною щохвилинною турботою і вселяючи в популярного футболіста впевненість у власній винятковості, обраності. Ця впевненість відтоді ніколи його не полишала, вона надавала душевних сил навіть тоді, коли спортивна громадськість відвернулася від Лобановського, вважаючи його ідеї непереконалими.

Та поки Валерка закінчує школу і має славу неформального лідера серед однолітків. Лобановський прагне індивідуальності. Джинси він не носить: вони занадто популярні в його оточенні. Не менш популярний кок (різновид зачіски) з тих же міркувань доводиться зачісувати в інший бік. Ніхто не сумнівається, що цей юнак доб'ється свого.

Тренувань Лобановський не полишає, і Микола Чайка розуміє, що не помилився в худорлявому хлопчині. У 1955 році його переводять у київську Футбольну школу молоді, а

двома роками пізніше — Валерій сам не може в це повірити — запрошують у «Динамо». Кращий український футболний клуб має потребу в Лобановському як у гравцеві дублюючого складу, та сам Валерій впевнений, що ненадовго залишиться на лаві запасних.

Школа тим часом закінчена. Валерій отримує срібну медаль і замислюється про подальшу освіту. Незважаючи на те, що футбольну кар'єру він розглядає цілком серйозно, Лобан вирішує вступати в політехнічний. Не дивно, що це йому вдається з легкістю. Починається довгий період, коли Валерій суміщає гру в «Динамо», що вимагає чималих зусиль, та інститутське навчання.

«Динамо» відкриває нові горизонти — і Лобановський поспішає використати кожну з можливостей реалізувати свою давню мрію: чути безперервні овації заповненого стадіону після чергового майстерно забитого голу. Мрія починає втілюватися в життя...

КАР'ЄРА ФУТБОЛІСТА

Молодому Лобановському не потрібно багато часу, щоб довести: він, як ніхто інший, заслуговує місця в основному складі. Всі численні тренери «Динамо», які наприкінці 1950-х — початку 1960-х змінюють один одного з «вражаючою» швидкістю, не погоджуючись один з одним у багатьох футбольних питаннях, у цьому однакові. Всі, крім одного. У 1964 році через конфлікт з ним популярному футболісту й доведеться покинути рідний київський клуб. Втім, до початку протистояння зі старшим тренером Віктором Масловим ще далеко, і Лобановського хвилюють питання дещо іншого порядку.

Валерій ще з дитинства бачить себе центральним нападником. Та інтереси команди виявляються вищими за його власні, і футболіста відправляють на лівий фланг. Через роки футбольні критики скажуть, що, якби тоді Лобановський проявив більше принципівості та незговірливості, його спортивна кар'єра склалася б інакше. Видатний радянський

журналіст Аркадій Галинський навіть звинуватив Валерія в слабохарактерності, що проявилася в спілкуванні зі старшим тренером В'ячеславом Соловйовим, який і наполіг на зміні його спортивного амплуа. Подейкують, не обійшлося без інтриг: старший тренер нібито приберіг місце центрального нападника для свого протеже Віктора Каневського — значно менш талановитішого гравця київського «Динамо». Втім, правдивість подібних чуток сумнівна, а з'ясувати напевно, чи керувався В'ячеслав Дмитрович іншими мотивами, окрім професійних, приймаючи рішення про переведення Лобановського на лівий фланг, вже навряд чи коли-небудь вдасться.

Лобановський всерйоз збентежений. Шансів стати видатним бомбардиром, виконуючи обов'язки крайнього форварда, у нього, як впевнений сам футболіст, небагато. Тому молодий та гоноровий Валерій починає всерйоз замислюватися над тим, як виправити прикре непорозуміння. Вплинути на рішення тренера він не в змозі — доводиться підвищувати власну результативність. Лобановський вирішує частіше брати гру на себе: на щастя, з технікою, здатною виправдати часом непотрібний індивідуалізм, у нього все гаразд. Довгі роки наполегливих тренувань не минули даремно, і тепер Валерій поводить себе з м'ячем упевнено та спокійно, перевершуючи в цьому вмінні багатьох своїх товаришів по команді. Але самого тільки індивідуалізму, за який Лобановського в команді вже починають недолюблю-

вати, мало: забиває футболіст, на його ж власну думку, недостатньо. Принаймні недостатньо для того, щоб задовольнити власне самолюбство.

На думку Лобановському спадає ідея: а що, коли навчитися забивати з кутового удару? Удавана абсурдність не зупиняє футболіста: він береться за складні математичні розрахунки. Незабаром Валерій приходить до висновку, що підкорити ворота супротивника з кутового не просто, та після достатнього тренування цілком можливо. Лобановський не бажає втрачати часу й відразу ж після закінчення обрахунків береться за роботу. Якщо гравець зуміє пробити саме так, як зазначено в обрахунках — а зробити це, звісно, неймовірно складно, — м'яч, описавши криву, опиниться у воротах. Досягнувши верхньої точки траєкторії, він буквально впаде під поперечину, на превеликий подив голкіпера. Вдосконалювати власне виконання Лобановському доводиться довго, та результат сповна виправдовує потрачені зусилля: удар «сухий лист», як його іменують у пресі за витонченість та непередбачуваність, стає візитною картою одинадцятого номера київського «Динамо» і приносить йому довгоочікувану славу.

Тим часом недоброзичливці, яких у Валерія і на зорі професійного шляху було вдосталь, не перестають обурюватися. Лобановський зовсім нічого не винайшов, стверджують вони, адже так звані кручені й різані удари існували задовго до того, як їх почав використовувати амбітний динамівець.

Втім, багато хто сумнівається в доречності подібних претензій. Лобановський — перший футболіст, який зміг забити гол з кутового удару, і це вселяє чималу повагу навіть тим, хто з футболем знайомий виключно з чуток. Люди ж, які в ньому розбираються, в більшості своїй, як це не дивно, солідарні з профанами і заслуги молодого динамівеця применшувати не збираються: які б відомі прийоми не використовував останній, розробляючи свій футбольний шедевр, він підійшов до питання творчо і видав на-гора щось нове, досі небачене, а тому вражає уяву навіть експертів, які бачили чимало футбольних тонкощів. Крім того, Лобановський зумів довести складний рух до автоматизму, практично усунувши можливість промаху. Якось журналісти попросили Валерія влаштувати показовий виступ на порожньому полі. Він, звісно, люб'язно погодився. З 40 кутових ударів, пробитих динамівцем того дня, лише кілька виявилися неточними. Втім, під час справжнього матчу й вони могли б увінчатися успіхом: подачі з кутового Лобановського, якщо ті виявлялися не зовсім вдалим, часто в ворота підкручував Олег Базилевич — перспективний форвард київської команди та один з близьких друзів Валерія.

Проте не одне лише блискуче вміння подавати кутові зумовило загальне (чи близьке до такого) визнання футболіста. Лобановський — гравець, безумовно, талановитий, який чудово володіє м'ячем і неймовірно цілеспрямований на полі. Не боїться брати гру на себе, якщо партнерів немає

поруч або вони, на думку Валерія, можуть підвести. Він все більше привертає до себе увагу трибун: за Лобановським стежать напружено, щоразу чекаючи нового ігрового чуда. Та й зовнішність футболіста викликає часом навіть надмірну увагу: він рудоволосий, на голову вищий більшості динамівців. Останнього Валерій трохи соромиться. Щоб не виділятися серед колег по команді зростом, Лобановський починає підсвідомо горбитися.

Поступово Валерій стає відомим спортсменом, чиє ім'я на слуху навіть у тих, хто не цікавиться футболом. Молодий гравець викликає у вболівальників різні емоції, але заперечувати його талант беруться лише окремі. У 1960 році на рахунку Лобановського вже є серйозне індивідуальне досягнення: він стає другим у рейтингу «33 кращих футболісти СРСР», поступившись тільки Михайлу Месхі. Крім того, Валерій — найкращий бомбардир київської команди: в сезоні 1960 року він забив у ворота супротивника 13 голів. В наступному році, провівши 10 м'ячів, Лобановський внесе свій посильний внесок в успіх «Динамо»: команда стала першим немосковським чемпіоном Радянського Союзу. «Блискуча, просто віртуозна гра ветерана Олега Макарова, стрімкі, вибухові прориви Олега Базилевича та своєрідна невимушена «хода» Валерія Лобановського, його неперевершені кутові, і мудра гра організатора атак, геніального тактика, одного зі «снайперів» чемпіонату Віктора Каневського, і надійного, невтомного, всюдисущого півзахисника та пів-

нападника Йозефа Сабо, і гарматні удари Андрія Біби...» — так про «Динамо» зразка 1961-го писали газети.

У 1962 році київський форвард повторив свій індивідуальний успіх і знову зайняв друге після грузинського спортсмена місце в списку кращих радянських гравців. Валерій поступово стає одним з тих футболістів, без яких неможливо уявити радянський футбол тих років. Для того щоб зрозуміти, що його талант визнали остаточно, лишається тільки закріпитися в основному складі національної збірної. В команду Радянського Союзу Валерія запрошують, та виявляється, що конкуренція серед крайніх нападників занадто велика. Тому Лобановському вдається взяти участь всього лише в двох міжнародних матчах: проти Австрії та Польщі. Національні кольори Валерій захищає і в олімпійській команді, але «розписатися» у воротах супротивника йому так і не вдалося.

У 1964 році старшим тренером «Динамо» стає Віктор Олександрович Маслов. Дід, як його називають підопічні, грубий, неотесаний і справляє оманливе враження людини, яка не надто розбирається в тонкощах передзмагальної підготовки. До журналістів Маслов ставиться з неприхованою зневагою. «Більшість із них своєю писаниною тільки завдають шкоди футболу», — вважає він. Тому від коментарів і, тим паче, інтерв'ю Віктор Олександрович здебільшого відмовляється. Більше того, він надто прямолінійний, щоб робити це в коректній формі. «Іди-іди, зароби свою п'ятірку

на комусь іншому», — проганяє він репортера, який насмілився задати новому тренеру «Динамо» кілька запитань. З гравцями спілкується так само, якщо не гірше: Дід зловживає лайками, розмову зазвичай веде на підвищених тонах і намагається всіляко показати свою перевагу над футболістами. Принаймні до такого висновку приходять зірковий нападник Валерій Лобановський, з яким у Маслова з перших же днів роботи в київській команді складаються зовсім непрості стосунки.

Маслов переконаний: знахабнілим зіркам у команді не місце. Недовго думаючи, він садить Лобановського на лаву запасних й не звертає жодної уваги на те, що в пресі Валерія іноді мало не ототожнюють з «Динамо». Звісно, тренеру начхати й на те, що творця «сухого листа» високо оцінюють також і в зарубіжній пресі. Валерій розлючений: він упевнений, що Дід ставиться до нього упереджено. Лобановський починає свою особливу війну проти Маслова: будучи куди більш ерудованим, ніж наставник, він вирішує, що посадити кривдника в калюжу, нехай мова йде вже й не про футбол, буде нескладно. Реалізувати задум Лобановському неважко. У Віктора Олександровича є одна цікава особливість: він часто вживає слова, значення яких не зовсім розуміє. Одного разу, влаштувавши розбір польотів після чергового програного динамівцями матчу, Дід примудрився в пориві обурення зронити: «Ви не футболісти! Ви альтруїсти!» Лобановський не пропустив можливості здійснити задумане

й неспіливо підняв руку. «Вікторе Олександровичу, — почав він здалеку, — а можна... от ми не знаємо... я думаю, ні Олег, ні я, ні багато хлопців: а що таке альтруїсти?» — «Альтруїсти? Та це означає, що ви повне гівно!» — впевнено відповів Дід.

Мета Лобановського досягнута: в команді тільки й розмов про те, як він принизив Маслова. Реакція тренера слідує негайно: Лобановський — більше не гравець «Динамо» і змушений шукати щастя в інших командах. Через багато років, будучи вже маститим тренером, Валерій Васильович зізнався, що був несправедливий до Віктора Олександровича. Якби в його команді був такий же знахабнілий гравець, яким він сам був у молодості, Лобановський-тренер не замислюючись поспішив би його позбутися: «Не міг я, Лобановський-гравець, піднятися до рівня Маслова-тренера. Зовсім інший рівень розуміння, інший рівень мислення. Маслов мав повне право на такий крок». А тренувальні методики, котрі здавалися молодому Валерію безглуздими, він пізніше оцінить дуже високо. Ставши видатним тренером, Лобановський говорив про Віктора Маслова виключно з повагою.

Втім, як це часто буває, в історії вигнання Валерія Лобановського з київського клубу не все до кінця ясно, а тому є підстави для чуток. Дехто переконаний, що лінгвістичні суперечки — недостатня підстава для того, щоб досвідчений тренер відмовився від послуг перспективного футболіста. Вся справа в тому, вважають вони, що Маслов та Лобанов-

ський не злюбили один одного з самого початку, з того моменту, коли Віктор Олександрович під гаслом «Все одно нап'єтеся, тому краще під моїм наглядом» влаштував команду пиятику, а Валерій, обурений подібним непрофесіоналізмом, пити відмовився навіть тоді, коли команда піднімала тост за успіх у майбутньому сезоні. Чи була подібна ситуація в біографії Лобановського та київського «Динамо», невідомо, та ясно одне: можливості захищати честь рідного клубу на футбольному полі популярний динамівець позбувся радше з особистих, аніж професійних причин.

У Лобановського складний характер: в одеському «Чорноморці», куди він перейшов з «Динамо», він затримався ненадовго. Валерій переконаний: тренують футболістів неправильно. На цьому ґрунті виникає безліч суперечностей з місцевим наставником. У 1968 році Лобановський знову покинув команду й відправився грати в донецький «Шахтар». В «професійних мандрах» Валерія супроводжує Олег Базилевич. Талановиті нападники підсилюють донецьку команду: забивши 14 голів, Лобановський двічі ставав кращим бомбардиром клубу, а останній в команді гірників сезон був капітаном. Втім, не дивно, що тренувальна програма Олега Ошенкова, тренера донецької команди, також здається футболісту неспроможною. Валерій Лобановський здобуває репутацію скандаліста.

ТРЕНЕРСЬКИЙ ДЕБЮТ

До літа 1968 стає остаточно зрозумілим, що футбольні переконання Лобановського йдуть урозріз з тією тренерською політикою, яка проводилася й продовжує проводитися в кожній з команд, що складають послужний список 29-річного форварда. Змиритися ж із установленим порядком амбітному футболісту не дають впевненість та впевненість у власній правоті. Крім того, він надто гордий, щоб підкоритися авторитету визнаних наставників і переконати себе в тому, що вони, дуже досвідчені фахівці, які неодноразово приводили свої команди до перемоги, в футболі можуть розбиратися краще самого Лобановського. Та ще й настільки краще, що логічність та продуманість їх тренувальних систем виявляються поза розумінням Валерія.

Внутрішній конфлікт Лобана досягає свого апогею, і він, будучи не в силах щось змінити, приймає болісне, але, як йому здається, єдино правильне рішення — закінчити кар'єру гравця. Будучи одним з найпопулярніших фут-

болістів Радянського Союзу, Лобановський розуміє, що шансу залишити своє рішення непоміченим широкою футбольною громадськістю у нього немає. Втім, він і не прагне до цього. Наприкінці липня Валерій дає скандальне інтерв'ю газеті «Радянський спорт», в якому не добирає висловів. «Я незадоволений станом справ у команді, — каже Лобановський. — Грати так, як ми граємо, далі не можна. Мене верне від антифутболу. А те, у що ми граємо, й називається антифутболом. Не в вузькому — в широкому значенні слова. Тому що покладатися на удачу, на випадок у сучасному футболі не можна». Не забуває нападник донецького «Шахтаря» проявити й відверто тренерські амбіції: «Треба знайти чіткий вододіл між атакою та обороною, нічим не хехтуючи. Треба створювати ансамбль, колектив однодумців, підпорядкованих одній ігровій ідеї. Я давно кажу, нехай комусь і прикро буде це чути, що в нашій команді неправильний підбір гравців... І ще, — додає Лобановський, — футболіста треба поважати. Не можна вимагати, щоб людина посміхалася, коли їй погано, щоб хвора людина вдавала, ніби вона здорова». Свій виступ Валерій закінчує безкомпромісно: «Я більше не хочу шукати щастя в інших командах. Я більше не граю».

Публікація «Футболіст іде» в одному з найпопулярніших спортивних видань Радянського Союзу наробила чимало галасу, зміцнивши в недоброзичливців думку про Лобановського як про самозакоханого скандаліста. Втім, і

не роблячи настільки гучних заяв, Валерій за роки виступів в якості гравця виявився чи не найбільш спірною фігурою в радянському футболі: кількість його шанувальників та недоброзичливців серед простих вболівальників, журналістів та футбольних критиків була настільки великою, що газети рясніли протилежними за своєю тональністю статтями та замітками. З часом нічого не зміниться: Лобановський-тренер незабаром стане отримувати не менше похвал та осуду, аніж Лобановський-гравець. Можливо, тому з роками він проявив себе вельми вибагливим у стосунках із журналістами, часто відмовляв їм в інтерв'ю та коментарях. Валерій Васильович так і не зміг змиритися з тим, що характер публікацій в пресі цілком і повністю залежить від результату на табло і репортери не хочуть враховувати того, що навіть найсильніша з команд не може вигравати кожен з матчів.

А поки ж, залишивши донецький «Шахтар» і давши обіцянку більше не грати, молодий батько сімейства (в 1969 році доньці Лобановського виповнилося 6 років) став безробітним. Рідні вважають, що ось тепер Валерій влаштується працювати за спеціальністю: не дарма ж він закінчив політехнічний інститут та отримав диплом інженера. Та інженером Лобановському бути не судилося. Його відверті, не позбавлені конструктивних пропозицій виступи в пресі збентежили футбольних чиновників. Крім того, він виявився досить сміливим, щоб кинути виклик усій системі вітчиз-

няного футболу, фактично назвавши ідеї, що лежать в її основі, неспроможними. Футбольне керівництво виклик прийняло. В іншому випадку знахабнілого футболіста проігнорували б чи навіть покарали. Та авторитет Лобановського серед уболівальників, навіть незважаючи на численних недоброзичливців, величезний. І чиновники надали йому можливість будувати футбол майбутнього. Очевидно, сподівалися, що, не здобувши слави на тренерській ниві, він опиниться в явному програші і його недавні гучні заяви втратять будь-який сенс.

Лобановському запропонували очолити команду «Дніпро» з Дніпропетровська. Недовго роздумуючи, він погоджується і стає наймолодшим зі 107 старших тренерів команд класу А (команд вищої, першої та другої ліг чемпіонату СРСР). Якихось певних завдань перед новим наставником дніпропетровців не ставлять, мова йде лише про створення цікавої команди. Вона, на думку футбольного керівництва, повинна показувати хороший футбол, забивати голи і радувати вболівальників. Згодом Лобановський зізнався, що не погодився б на пропозицію чиновників, якби його тренерські завдання мали конкретніший характер. «Якби мова йшла про те, щоб виграти, скажімо, перше місце, я б не взявся за таку роботу», — говорив Валерій Васильович. Цілком можливо, нагорі підозрювали, що гравець, який передчасно закінчив футбольну кар'єру, може не погодитися з новим місцем роботи, а тому поста-

ралися бути якомога лояльнішими. Якими б не були плани вищого футбольного керівництва, Лобановський сповна використав несподіваний шанс, що раптово трапився, довести істинність своїх уявлень про футбол.

У першому ж сезоні під керівництвом нового молодого наставника «Дніпро» посів перше місце в підгрупі й отримав право розіграти в фінальному протистоянні команд другого ешелону єдину путівку в вищу лігу. У Сімферополі, де відбувся такий важливий для фіналістів турнір, противниками «Дніпра» стали «Жальгіріс» із Вільнюса, «Спартак» з Орджонікідзе та хабаровський СКА. Футбольні фахівці були майже одноставні в тому, що найсильнішою з представлених команд, а отже, і фаворитом фіналу, є «Дніпро». Навіть головний тренер Федерації футболу УРСР, в минулому видатний воротар київського «Динамо» Антон Леонардович Ідзковський, зазвичай стриманий в коментарях та скупий на похвали, не зміг не висловити захоплення оновленим «Дніпром». «Дніпро» в цьому році зробив прямо-таки сюрприз, — ділився він враженнями в інтерв'ю відомому радянському журналісту Деві Аркадьєву. — І не лише своїм уболівальникам, а й суперникам. Ну хто міг очікувати від нього такої спритності? Звичайно, в цьому заслуга і тренерів, які працювали з «Дніпром» минулі роки, і нового старшого наставника Валерія Васильовича Лобановського. Він, поповнивши склад кількома сильними гравцями з команд інших областей та запросивши ряд молодих

футболістів з Дніпропетровської області, створив чудову команду. Змінилася й тактика «Дніпра». Вона стала несподіваною для суперників і обиралась залежно від характеру чергового супротивника. Дніпропетровці, як кажуть, шукали своє щастя в чужих воротах, були націлені на атаку. У 42 матчах забито 73 голи. Та що особливо характерно для «Дніпра», це добра психологічна мотивація гравців на гру, повна самовіддача кожного гравця і всієї команди в цілому заради досягнення перемоги».

Вдалий виступ «Дніпра» у відбіркових турах дозволив журналістам та футбольним експертам зробити цілком справедливий висновок: дебют Лобановського відбувся. Складно відповісти, чи довів він перевагу власних ідей над традиційними тренувальними концепціями, але сумніви в їх неспроможності були розвіяні. Деякі репортери навіть наважилися припустити, що в молодого наставника дніпропетровців, якщо він і далі вдосконалюватиме свою тренерську майстерність, в майбутньому є всі шанси очолити найсильнішу українську команду «Динамо» (Київ) і навіть збірну Радянського Союзу. Незважаючи на те, що припущення ці згодом збулися, наприкінці 1960-х вони звучали зовсім неправдоподібно, адже київських динамівців і радянську збірну очолювали тоді визнані метри вітчизняного футболу — Віктор Маслов та Гаврило Качалін. Розслаблятися і приймати рясні похвали було, проте, зарано. Команду з Дніпропетровська очікували серйозні випро-

бування, успішно витримавши які вона могла б увійти до клубу найсильніших футбольних команд Радянського Союзу. Першим таким випробуванням став матч із гостями з литовської столиці — вільнюським «Жальгірісом».

«Манера гри литовців досить жорстка. І жорсткість деколи переходить у грубість, — зазначав Лобановський перед матчем із «Жальгірісом». — Я кажу своїм футболістам, що головне — не відповісти грубістю на грубість». Дніпропетровці дослухалися до рекомендацій наставника й поводитися надзвичайно холоднокровно навіть після того, як перший і єдиний гол у грі немов змусив футболістів з Вільнюса забути про правила. Спортивна ввічливість гравців «Жальгіріса» вичерпалася вже на шостій хвилині гри: в хаотичному прагненні зрівняти рахунок і виврвати перемогу вони стали дозволяти собі такі неспортивні дії, як підніжки, удари по ногах, штовхання руками. На 52-й хвилині матчу грузинський арбітр Баканідзе видалив з поля Бривінскаса — особливо активного порушника. За шість хвилин до фінального свистка нерви не витримали у ще одного литовця: він образив суддю і також був вигнаний. Матч закінчився з рахунком 1:0. Вболівальники та експерти зійшлися на тому, що «Дніпро» на полі виглядав сильнішим за противника, діяв тактично грамотніше і здобуту перемогу заслужив. З таким же рахунком у паралельному матчі хабаровський СКА переміг «Спартак» з Орджонікідзе.

В таборі «Дніпра» «Жальгіріс» вважали дуже сильним суперником, чи не найсильнішим з тих, з ким дніпропетровцям довелось зійтися в боротьбі за путівку до вищої ліги. Перемога над ним, мабуть, вселила в гравців упевненість, ніби заповітний квиток до групи найсильніших вже в кишені. Що б не послужило причиною майбутньої поразки, «Дніпро» черговий матч орджонікідзевському «Спартаку» програв. Та програв так, як певно, і самі суперники не очікували. «У матчі спартаківців Орджонікідзе з командою «Дніпра» фахівці пророчили цікаву боротьбу, але її не було, — повідомляла «Комсомольська правда». — Протягом двох таймів футболісти Північної Осетії диктували суперникам свою гру. Дніпропетровці провели матч без особливої спортивної злості. На три голи, забитих спартаківцями, вони відповіли лише одним. У результаті — перемога «Спартака» 3:1». «Робітничка газета» була різкішою в судженнях: «У грі «Дніпра» цього разу було надто багато академізму і відсутнє головне — жага голу, пристрасне бажання перемоги, — писав кореспондент і називав винних: — Це в першу чергу стосується капітана Біби, нападників Назарова та Мірошина».

Йдучи по закінченні матчу в роздягальню, Володимир Пільгуй, комсорг і воротар дніпропетровців, не міг стримати сліз. Лобановський був злий та мовчазний, власне, як і належить тренеру команди, котра не змогла показати той футбол, якого він, та й не лише він, очікував. А от поведінка деяких гравців викликала подив: на їх обличчях не було

розчарування, вони посміхалися й перемовлялися, зовсім не справляючи враження футболістів, які щойно втратили шанс, що випав їм, можливо, в перший і останній раз у житті. Багато років по тому в одній зі своїх книг про Валерія Васильовича Деві Аркад'єв згадає розмову з видатним радянським футболістом і тренером Давидом Кіпіані, який розповів йому про те, що корупція, на жаль, не оминула радянські стадіони: підкуп суддів, гравців, підпільні тоталізатори — всі ці явища щільно увійшли в футбольне і навколофутбольне життя. Там же журналіст висловив припущення, що «команда з Північної Осетії того фатального дня зіграла не зовсім чесно, зібравши жадібних з числа дніпропетровців у так звану п'яту колону, команду в команді». Це вони усміхалися, покидаючи поле, і безтурботно грали в карти в аеропорту в той час, як Лобановський з болем у голосі вимовляв: «Тепер треба засукувати рукави і все починати з самого початку». Наскільки відповідає істині ця гіпотеза Аркад'єва, сказати точно вже навряд чи вдасться, та варто визнати, що деякі обставини все ж свідчать на її користь. Втім, наставник «Дніпра» здаватися не збирався, і, як і обіцяв, засукав рукави й не побоявся почати з самого початку.

Не виключено, що про можливий підступ здогадалися не лише журналісти, а й сам Лобановський. Він ще занадто молодий та недосвідчений як тренер, але в розважливості Валерію Васильовичу не відмовиш. Як би там не було, Лоба-

новський вирішив ретельно обміркувати склад команди: після кадрових чисток у ньому залишилася тільки половина гравців, які програли орджонікідзевському «Спартаку». Однією з перших «жертв» молодого наставника став капітан команди заслужений майстер спорту Андрій Біба. Це його в числі інших «Робітнича газета» звинувачувала в бездіяльності у вирішальному матчі. Андрій написав заяву за власним бажанням і покинув команду. Та в наступному сезоні фортуна знову в останній момент відвернулася від дніпропетровців. Цього разу вони набрали однакову кількість очок з командою «Кайрат» з Алма-Ати, але поступилися їй у співвідношенні забитих і пропущених м'ячів. І лише в 1971 році «Дніпро» нарешті заслужено увійшов до вищої ліги найсильніших команд СРСР.

«Повірте, без Лобановського не було б такої команди і таких перемог, адже Валерій Васильович зумів прищепити нам смак до цікавого футболу, до розумної гри, а не просто роботи на полі», — так відгукувався про старшого тренера «Дніпра» новий комсорг команди Євген Торопов. Його захопленню є достатньо підстав, адже перший же сезон у вищій лізі команда Лобановського закінчила на шостому місці, зробивши, здавалося б, неймовірний стрибок — з компанії посередніх колективів до пантеону футбольних богів найбільшої країни світу. Окрім того, такий високий результат «Дніпра» означав присудження дніпропетровським футболістам звань майстрів спорту. Офіційне ви-

знання не оминуло й самого Лобановського: він став заслуженим тренером УРСР і кавалером ордена «Знак Пошани». У пресі «Дніпро» часто трохи сварять: на чужих полях він надто захоплюється обороною, не приділяючи достатньої уваги атаці. Втім, футбольні фахівці розуміють, що на даному етапі головним завданням команди є зовсім не подальший зліт — «Дніпру» потрібно закріпитися у вищій лізі. Враховуючи це, йому можна і потрібно пробачити часом надмірну обережність.

Та в чому ж секрет Валерія Васильовича, що забезпечив такий блискучий результат на новому для нього поприщі? «Мабуть, вся справа тут в особистому прикладі, — припускає Євген Торопов, — ставленні самого Лобановського до футболу, до своєї справи. Пам'ятаю, на весняних зборах у Сочі бігли ми крос на час. Лобановський вийшов на старт разом з нами — і нікого не довелося агітувати пробігти на повну силу. Хлопці старалися щосили». Завершивши кар'єру гравця зовсім недавно, Валерій все ще у відмінній формі: він може дати фору багатьом підопічним і показати, якщо того потребуватиме тренувальний процес, як треба грати. Футболісти поважають його за це. Втім, вони поважають його багато за що, і насамперед за можливість стати кращими, полюбити дійсно красивий футбол та отримувати справжнє задоволення від кожного матчу. Таку ж насолоду отримує й Лобановський, адже його футбольні припущення виправдовуються.

Тренувальні ідеї Валерія Васильовича інноваційні. Не маючи профільної фізкультурної освіти, він не обтяжений зайвим академізмом і змушений самостійно доходити до необхідних у роботі висновків. Лобановський не бажає працювати по-старому, як це роблять більшість його колег: він першим серед вітчизняних наставників запроваджує в тренування докладний аналіз відеозаписів всіх футбольних матчів «Дніпра». Лобановський переконаний, що футболу потрібно надати якомога більше науковості й звести нанівець такі не підконтрольні футболістам фактори, як везіння та настрої. «Команда має бути машиною, здатною забезпечити потрібний результат», — вважає тренер. Та подібний підхід не означає для Валерія Васильовича механічне ставлення до футболістів чи неповагу до них. Відповідаючи на запитання журналістів про те, чому наставник дніпропетровців так часто в мові вживає слово «люди» замість «гравці» або «футболісти», Лобановський, трохи зніяковівши, відповідає: «Тому що це люди. Я намагаюся про це завжди пам'ятати».

Ніколи не забував молодий тренер і про те, що на результат значною мірою впливає і психологічний настрої гравців. «Помітиш, наприклад, що футболіст, прогулюючись, поводиться занадто розхлябано, — говорив Лобановський в одному з інтерв'ю, — треба негайно його підтягнути. Можливо, для цього навіть не гріх зачепити його самолюбство. Іншого треба заспокоїти. В одного викликати подивований

настрій, в іншого — посмішку, сміх. Все залежить від характерів, адже ж з них складається характер команди». Одного разу Валерія Васильовича запитали про те, чи немає у «Дніпрі» психолога, який на професійному рівні займався б моральною підготовкою команди до кожного з матчів. В ту пору ходили чутки, що такий фахівець є у збірній Бразилії і саме його зусилля забезпечують настільки високі результати південноамериканської команди. Але Лобановський, який і так суміщав у «Дніпрі» дві ключові посади — старшого тренера та начальника команди, після невеликої паузи відповів, що в його команді такого фахівця немає і він як наставник не бачить у ньому потреби. «На мій погляд, психологічну підготовку повинен здійснювати сам тренер. Причому вона має проводитися не тільки на зборах чи тренуваннях, а потроху проявлятися у всьому», — підсумував Валерій Васильович.

Після матчу кожен з гравців «Дніпра» отримує свою оцінку. Деякі насміхаються, що старший тренер вважає підопічних школярами, але не заперечують, що такий, здавалося б, простий, в чомусь навіть примітивний спосіб мотивації досить ефективний. В команді з'являються відмінники: найкращою футбольною успішністю може похвалитися Василь Лябик, інші ж футболісти, навіть ставлячись до нововведення з певною долею скептицизму, намагаються не відставати. Коли Лобановський, отримавши футбольне підвищення, пішов з «Дніпра», журналісти написали про те,

що молодий тренер, мабуть, повністю реалізував потенціал команди. Як це часто буває, вони виявилися праві: до значного оновлення складу вже новими тренерами «Дніпро» довгий час не міг досягти більших висот, аніж під керівництвом Валерія Васильовича. Та поки що Лобановський продовжував вірити в успіх і випробовував свої тренувальні концепції.

В історію вітчизняного футболу він увійшов як спокійна, мовчазна, навіть замкнута людина. Але в «Дніпрі», як багато років по тому згадував колишній підопічний Валерія Васильовича майстер спорту Володимир Сергеев, тренер часом вирізнявся надмірною нервозністю: «Кричав жажливо, дуже нервова людина. Та коли він підвищував голос після першого тайму, на нас це іноді впливало — брали ініціативу в свої руки». Контролювати свої емоції Лобановський навчиться з роками. Тоді хвилювання та нервозність будуть помітні тільки зі знаменитого методичного похитування на тренерській лаві. У «Дніпрі» ж, особливо під час відповідальних матчів, Валерій Васильович раз у раз схоплювався з місця і, мало не зриваючи голос, роздавав «вказівки» польовим гравцям.

А поки ж молодий, завжди підтягнутий та охайний наставник «Дніпра» продовжує штурмувати нові вершини, шліфуючи свою тренерську майстерність, котра невдовзі прославить його на весь світ. В дніпропетровській команді Лобановський отримав безцінний досвід, який багато в чому

й зумовив його майбутні успіхи. У 1973 році Валерію Васильовичу запропонували очолити іншу, сильнішу команду. З почуттям виконаного обов'язку Лобановський покинув Дніпропетровськ і вирушив в українську столицю і своє рідне місто — Київ. Там його чекала команда, з якої його самого ще не так давно вигнали.

ПОВЕРНЕННЯ В «ДИНАМО»

Пропозиція очолити київське «Динамо» надійшла Валерію Васильовичу восени 1973 року. Обставини звільнення його попередника Олександра Севідова залишилися не до кінця з'ясованими: серед уболівальників та футбольних фахівців ходили навіть чутки про те, що ця кадрова перестановка не стала для Лобановського сюрпризом. Від послуг Севідова відмовилися в розпал сезону — за три тури до закінчення чемпіонату країни, в якому київські динамівці завоювали срібні медалі. Формальним приводом зміни наставника став фінальний матч розіграшу Кубка СРСР, в якому «Динамо» зустрічалося з ереванським «Араратом». Більшу частину ігрового часу кияни вели в рахунку, але за кілька хвилин до закінчення матчу суперники все-таки зуміли забити гол, а в додатковий час — і вирвати перемогу. Недоброзичливці тоді говорили, що результат матчу «Динамо» — «Арарат» ніяк не вплинув на професійну долю Олександра Севідова. На відміну від Лобановського, який

нібито використовував свої зв'язки в ЦК Компартії України, щоб зайняти престижну посаду. Втім, відносини Валерія Васильовича з партійним та футбольним керівництвом ніколи не склалися особливо гладко, а тому істинність чуток, що поширилися в кінці 1973-го, викликає сумнів. Як би там не було, успішний тренер дніпропетровців повернувся до Києва.

Таке повернення означало для Валерія Васильовича особисту перемогу. Ще будучи гравцем команди, яку тепер він мав тренувати, Лобановський ніяк не міг ужитися з її наставником — Віктором Олександровичем Масловим, Дідом. Розходження їх, як ми вже згадували, лежали не в дисциплінарній, як це часто бувало з іншими футболістами, а в тактичній та тренувальній площині. Це було протистояння футболу старої й нової школи. Запрошення ж Лобановського в «Динамо» на посаду старшого тренера показало широкій футбольній громадськості, що він був не просто неслухняним гравцем, але фахівцем з власними оригінальними поглядами на футбол, справедливості яких він довів на ділі. Тому якщо Валерій Васильович і міг про щось шкодувати, то лише про те, що змінив на посаді старшого тренера Севідова, а не Маслова. Таке призначення означало й величезну відповідальність. «Я подумав, куди ж я йду! — згадував пізніше новий наставник «Динамо». — Тут потрібні тільки перемоги. Але я бачив людей, бачив потенціал команди, відчував, чого можна досягти з цими ж людьми.

Але за умови, якщо вони піднімуться на абсолютно інший рівень. Відчував, що люди можуть це зробити. І йшов у «Динамо» свідомо».

На другу в командній ієрархії посаду був запрошений Олег Базилевич: йому запропонували стати начальником команди — тренером з виховної роботи, як тоді називали цей пост. Олег Петрович погодився, що збентежило багатьох футбольних критиків. Журналісти не розуміли, навіщо старшому тренеру донецького «Шахтаря» змінювати місце роботи. Адже його тренерські досягнення були не гіршими, ніж у Лобановського. За рік роботи з донецькою командою Базилевич не лише повернув її у вищу лігу, але й домогся футбольного визнання: «Шахтар» увійшов до шістки найсильніших клубів країни. «Динамо» ж хоча й було найпрестижнішою республіканською командою, не обіцяло Олегу Петровичу надати всю повноту влади. Адже ж не кожен амбітний спортсмен погодиться працювати під чийось керівництвом, маючи можливість підкорятися тільки самому собі. Коли ж Базилевича запитали про те, що спонукало його погодитися працювати під керівництвом Валерія Васильовича, він пролив світло на хвилюючу експертів ситуацію. «Не під керівництвом, а разом з Лобановським», — поправив Олег Петрович. «Але ж так не буває», — заперечили репортери. «Тепер буде так. Вважайте, що ми ставимо тренерський експеримент», — відповів після невеликої паузи Базилевич.

Молоді тренери дійсно вирішили провести експеримент. Його умовою стала рівноправність Лобановського та Базилевича: вони не розділяли обов'язки, не встановлювали посадову підпорядкованість, а всі питання, що стосувалися роботи старшого тренера та начальника команди, вирішували спільно. Футбольне керівництво подібну ініціативу сприйняло з обуренням: змінювати штатний розклад, не погодивши настільки важливе рішення з чиновниками, — апогей нахабства. Лобановського викликали нагору і пояснили, що старшим тренером є він один і вся відповідальність у разі невдач, певна річ, лежить тільки на ньому. Чиновники й чути не хотіли ні про які експерименти, і Валерію Васильовичу довелося прийняти умови керівництва. Втім, у недалекому майбутньому воно ще перегляне свої погляди. В тренувальному ж процесі нічого не змінюється: молоді наставники продовжують почате й керують клубом колегіально.

Проповідуючи якісно новий футбол, Лобановський та Базилевич насправді повертаються до витоків: це не вони винайшли концепцію «двоголового» наставника. Коли штатна структура радянських клубів перебувала на зорі свого розвитку, рівноправність старшого тренера та начальника команди вважалася нормальним, мало не обов'язковим явищем. Але час очевидно показав, що в більшості випадків такий підхід себе не виправдовує. Старший тренер став головною в команді посадовою особою, а тренер з виховної

роботи — його заступником з організаційних та інших питань. Згодом обидві ці посади став займати один фахівець: так він отримував повний контроль над тренувальним процесом, забезпечуючи виконання поставлених завдань. Київське «Динамо» крокувало в ногу з часом, а тому з 1960 року кожен з наставників, під керівництвом яких команда досягала значних успіхів — Соловйов, Маслов, Севідов, — суміщав дві найвищі клубні посади. Лобановському також пропонували наслідувати приклад своїх попередників, та він відмовився.

Валерій Лобановський та Олег Базилевич — не лише колеги, які грали в одних і тих же клубах, але й нерозлучні друзі і, що особливо важливо, однодумці. Взявши в кінці 1960-х років керівництво над різними командами, вони продовжували підтримувати творчі зв'язки й розробляти нові тренувальні концепції, ефективність яких відразу ж перевіряли на своїх підопічних. Коли ж турнірна доля приводила «Дніпро» та «Шахтар» на один стадіон, боротьба розгорталася безкомпромісна: молоді наставники забували про дружбу і керувалися виключно бажанням перемоги. Лобановський і Базилевич виступали за інтенсифікацію футболу: участь у наступальних та оборонних діях максимального числа гравців і збільшення темпу гри вони вважали найбільш важливими та необхідними на даному етапі умовами перемоги. На початку 1970-х товариші замислюються над тим, щоб працювати

в тандемі. Так, вважають Валерій Васильович та Олег Петрович, вони зможуть найбільшою мірою реалізувати свій тренерський потенціал, адже невдовзі отримають таку можливість.

Лобановський і Базилевич приступили до роботи. Молодим фахівцям, незважаючи на значні успіхи в тренерській діяльності, все ж не вистачає того досвіду, яким володіють їхні старші колеги. Та й науковий підхід без достатньої теоретичної бази неможливий. Тренери ризикують не виправдати очікувань динамівських уболівальників, але Олег Петрович знаходить вихід: звертається за допомогою до свого наукового керівника в Київському інституті фізкультури. Анатолій Зеленцов поділяв ідеї нових наставників «Динамо» і при цьому володів неабиякими знаннями в галузі фізичної культури. Спортивні досягнення молодості — Анатолій Михайлович відзначився видатними успіхами у стрибках із жердиною — свідчать про те, що про спорт він знає не лише з профільних монографій. Настільки потрібне знайомство молодий Базилевич заводить, одного разу вступивши в суперечку з Зеленцовим про те, яке тренування виявиться ефективнішим — тривалістю одна або три години. Олег стверджує, що існує прямий зв'язок між тренувальним об'ємом та отриманим результатом, а тому чим більше часу спортсмен приділить заняттям, тим кращими будуть його досягнення. Анатолій Михайлович поправляє молодого аспіранта: він указує на характеристику,

яку Базилевич не враховує, — інтенсивність. На думку Зеленцова, набагато ефективніше тренуватися менше, але щільніше. Під його впливом Базилевич перейнявся прогресивними ідеями, що визначили його подальшу тренерську діяльність.

Анатолій Зеленцов не значиться у штатному розкладі, та все ж виконує дуже важливу роботу — консультує молодих наставників «Динамо». Згодом у команді з'явилася наукова лабораторія, яку очолив Зеленцов. Анатолій Михайлович про своїх підопічних відгукувався з теплотою. «Базилевич та Лобановський — це тренери абсолютно нової формації, — говорив він. — Заради експерименту і цікавої ідеї вони готові поступитися власною, вже сформованою думкою». Вчений надовго затримався в «Динамо», а наукову лабораторію, про яку йшлося вище, з часом стали називати «Центром Зеленцова».

Лобановський і Базилевич внесли істотні зміни в тренування: набір вправ залишається колишнім (ті ж квадрати, удари головою), але кожну з них виконувати потрібно за 10—15 хвилин — замість звичних 40. Навантаження, проте, не зменшується, а навіть навпаки: тренери наказують тримати високий темп. На їхню думку, така підготовка максимально наближена до ігрових умов. Щоранку гравців зважують і вимірюють їм артеріальний тиск. Деякі обурюються, мовляв, динамівці й без цих процедур п'ять разів чемпіонами ставали. Так й не до душі футболістам збільшені наван-

таження, які тренери пояснюють інноваційним інтервальним методом. Багато хто поривається піти з команди. Серед них і Олег Блохін — амбітний і, безумовно, обдарований нападник київського клубу. «Все, кидаю «Динамо». Нехай Лобановський свої досліди проводить з іншими, на інших свої експерименти ставить. Я не можу так більше», — виливав він душу Леоніду Буряку після чергового тренування. Наміри Олега стали відомі Валерію Васильовичу, і той вирішує поговорити з молодим гравцем. «Захочеш піти, Олеже, підеш, — починає Лобановський. — Ми нікого силою не утримуємо. Розумію, що тобі, як і всім, нині дуже важко перебуватися, та якщо ти нам повіриш, якщо все це витримаєш, то вже через 3—4 місяці не захочеш тренуватися інакше». Блохін зібрався з силами й продовжив виснажливі тренування.

На цьому нововведення не закінчуються. Лобановський і Базилевич, надихнувшись неодмінною науковістю футболу, починали тренування з півгодинного теоретичного заняття. Пересуваючи на макеті футбольного поля крихітні фішки, вони вводили гравців у курс загальної стратегії футбольних матчів та пояснювали тактичні завдання кожного з футболістів. Динамівці, які «пережили» кількох наставників, до ініціатив нових тренерів ставились з підозрою: ні Маслов, ні Севідов не займалися подібною, як їм здавалося, нісенітницею. Валерій Васильович і Олег Петрович зберігали завидний спокій і скептицизм буркотунів ігнорували:

вони були впевнені в тому, що дії, які тепер здавалися гравцям безглуздими, принесуть плоди. Тоді переконувати недовірливих не доведеться. Втім, не всі нововведення викликали лише нерозуміння: деякі з них відверто обурювали футболістів.

Так, у команді повелося, що наступний після гри день — вихідний. Футболісти могли покинути тренувальну базу і поїхати до сімей. Але Лобановський та Базилевич безжальні: після закінчення першого ж домашнього матчу сезону 1974 року вони оголосили, що цього разу гравцям доведеться повернутися на базу в Конча-Заспу. Останні явно не зраділи такій перспективі. Спортсмени не розуміють, чим заслужили таке покарання, адже другий тайм вони завершили з переможним рахунком. Обурення припинив Валерій Васильович. Він, певно, забув, як сам, будучи динамівцем, сперечався зі старшим тренером. Тепер же будь-які прояви вільнодумства в команді заборонені. Наступного ранку гравці виявили, що для них підготовлені відновлювальні процедури: кисневі намети, парна лазня, гідромасаж. До полудня обов'язкова програма виконана, і спортсменів відпустили до рідних. Сприймавши спочатку чергову тренерську дивину вороже, багато з тих гравців, які ще вчора обурювалися, швидко змінили свою думку. Відпочивши на славу, вони, бадьорі і сповнені сил, вирушили до дружин. Раніше ж, як згадували самі футболісти, в день після матчу вони відчували смертельну втому.

Молоді наставники встановили в команді залізну дисципліну. Особливо педантично до її дотримання ставиться Лобановський: вказівки тренера повинні виконуватися беззаперечно, вважає він, а порушення — каратися. Підопічні все частіше скаржаться, що новий порядок більше схожий на казармений, аніж спортивний. Та й високо інтенсивні тренування виснажували багатьох динамівців більше, ніж їм того хотілося. Втома та незадоволеність команди просочилися в пресу, яка до молодих і самовпевнених фахівців і так ставилася з недовірою. Оскільки старшим тренером, згідно зі штатним розкладом, є все ж Валерій Васильович, гнів газетярів обрушився насамперед на нього. Для опису порядків, що склалися в «Динамо», журналісти винайшли новий термін — «лобановщина». Зрозуміло, вкладати в нього позитивне значення співробітники спортивних і не тільки видань не збиралися. В їхньому середовищі згадка про Лобановського не в кращому світлі стає чи не правилом гарного тону. Втім, схоже, що вище футбольне керівництво журналістських поглядів не поділяло.

У 1974 році чиновники, схвалюючи той тренерський курс, який Лобановський і Базилевич взяли в «Динамо», не тільки не втручаються в командні справи, а й пропонують молодим, як їх устигла прозвати преса, «тиранам» зайняти посади старшого тренера та начальника збірної команди СРСР. Звісно, нагорі розуміли, що в разі згоди Валерій Васильович і Олег Петрович продовжать порушувати штатний

розклад, на рівних керуючи тренувальним процесом, та вважали за краще забути про цю формальність. Наставники «Динамо» пропозицію прийняли, й на запитання репортера одного з центральних видань про те, привітати їх з підвищенням чи висловити співчуття, впевнено і відразу ж відповіли: «Приймаємо лише привітання. Працювати зі збіркою країни — це ж велика честь. Тим паче для нас, порівняно молодих фахівців». І справді, честь, надана Лобановському і Базилевичу, величезна. Це раптове призначення закрило роти навіть галасливим журналістам: тепер тон їх публікацій став куди менш різким, а часом навіть і схвальним.

Питання репортера було невивадковим. В сезоні 1974 року збірна Союзу грала вкрай погано. Французький тижневик «Франс Футбол», котрий щороку складав на основі офіційних та товариських матчів своєрідний рейтинг європейських футбольних збірних, цього разу відвів їй лише 24-те місце. Відповідальність за такий плачевний результат лягла на плечі старшого тренера збірної Костянтина Бескова. Останньою краплею, що переповнила чашу терпіння футбольних чиновників, став розгром команди в матчі зі збіркою Ірландії в Дубліні 0:3. Вищому керівництву не лишилося нічого іншого, окрім як вказати Костянтину Івановичу на двері.

Команді життєво необхідні серйозні зміни, і нагорі сподівалися, що Лобановський і Базилевич зможуть їх здійснити. Збірна відтепер формується на базі гравців київського

«Динамо», і підготовка до відповідальних матчів ведеться на його тренувальній базі в Конча-Заспі. У селище під Києвом перебралися й представники інших радянських команд, також удостоєні честі виступати в національній збірній: воротар московського «Динамо» Володимир Пільгуй, центральний захисник донецького «Шахтаря» Віктор Звягінцев, захисник ленінградського «Зеніту» Володимир Голубев та деякі інші. Самі ж київські динамівці тим часом старанно готуються до вирішальних матчів розіграшу Кубка володарів кубків. Наступним їх суперником повинен стати турецький «Бурсаспор».

Футбольним експертам команда з четвертого по величині турецького міста Бурса здавалася не надто серйозним суперником. Крім того, в рамках чемпіонату Європи збірна Радянського Союзу незабаром мала зустрітися зі збірною Туреччини, і журналісти встигли представити матч з «Бурсаспором» як чудову можливість вивчити сильні й слабкі сторони гри турецьких футболістів. Валерій Васильович з таким тлумаченням того, що відбувається, не згоден. ««Бурсаспор» — це не збірна Туреччини, — каже він, — а от «Динамо» — збірна СРСР. Тому в березні не ми будемо вивчати суперника, а він нас». Почавши виступи в європейських офіційних турнірах десять років тому, динамівці ще жодного разу не долали випробування чвертьфіналу, а тому майбутні матчі з командою з Бурси здавалися їм особливо відповідальними. Цей шанс, нарешті, міг порушити неприємну

традицію зупинятися за кілька кроків від завоювання престижних нагород. Більшість гравців упевнена, що цього разу все складеться куди більш вдало: Лобановський і Базилевич не дуже схожі на минулих наставників, а тому й бар'єри, ще недавно нездоланні, повинні тепер, на думку футболістів, впасти. До Туреччини вони вилетіли налаштованими не дати противнику перервати їх переможну ходу.

В Бурсу команда прибула 4 березня 1975 року — менш ніж за добу до такої важливої футбольної зустрічі. Припущення Валерія Васильовича справдилися: Джошкун Озарі, старший тренер збірної Туреччини, не упустив вдалої нагоди вивчити майбутнього супротивника. В компанії гравців турецької збірної він уже чекає динамівців на трибунах центрального стадіону імені Кемаля Ататюрка, де ті по приїзді планували провести тренування. Лобановський і Базилевич, керуючись різними мотивами, серед яких, ймовірно, і небажання розголошувати свої тренерські секрети, цього разу обмежилися розминкою. Коли ж футболісти поїхали в один з найбільших готелів міста, щоб виспатися перед завтрашнім матчем, з'ясувалося, що турки не настільки гостинні, як очікувалося. Вболівальники «Бурсаспора» забули про правила пристойності: криками й сигналами автомобілів вони всю ніч не давали динамівцям заснути. Розігнати фанатів не в силах була навіть злива, що не припинялася до самого матчу. Футболісти й тренери прояв східної «доброзичливості» сприйняли стоїчно.

Матч розпочався з півгодинним запізненням. Причиною тому — негода: проливний дощ не кращим чином вплинув на футбольне поле. Воно нагадувало швидше в'язке болото. Але динамівці, більшості з яких випатися так і не вдалося, активно розминаються перед майбутнім боєм. Коли гра нарешті починається, вони відразу ж заволоділи м'ячем, залишивши без роботи воротаря команди Євгена Рудакова. Його опоненту Расіму пощастило куди менше: кияни завдають удар за ударом, і голкіперу «Бурсаспора» ледве вдалося рятувати команду від неминучого гола. Господарі розгублені, та не здаються: вони всіляко намагаються вирівняти гру. Частково їм це вдалося: турки навіть починали організовано атакувати. Після чергового невдалого наступу футболістів «Бурсаспора» динамівці зробили контратаку, котра закінчилася єдиним у матчі голом. Відзначився Володимир Онищенко: сильним, але виваженим ударом він відправив м'яч у ворота Расіма. Свисток арбітра ознаменував перемогу київського «Динамо» над турецькою командою в першому з двох матчів.

Два тижні по тому, 19 березня, футболісти «Бурсаспора» прилетіли до Києва, щоб, як виявилось, програти ще раз. Втім, гравці жадають реваншу, і тренер турків Абдулла Гегич запевняв, що в Києві для його команди все складеться зовсім інакше: «Ми зробимо все можливе, щоб не повторити того, що сталося». Дива не сталося. Незважаючи навіть на те, що старший наставник «Бурсаспора» серйозно переглянув

основний склад, на полі заповненого до краю Центрального стадіону футболісти турецького клубу продовжили демонструвати все той же недисциплінований і невпевнений футбол, що й на батьківщині. Динамівці ж порадували вболівальників гострими атаками та непрохідною обороною. Правда, рахунок їм вдалося відкрити тільки в другому таймі: Колотов і Мунтян забили по голу (перший — з пенальті). Одинадцятиметровий був закономірним: у другій половині гри нерви у гостей не витримують, і вони починають діяти відверто грубо. Німецький арбітр Курт Ченчер показав по жовтій картці кожному з двох найбільш активних порушників. Коли ж він дав фінальний свисток, стає ясно: з традицією, котра ось уже майже десять років не дозволяла «Динамо» замірятися на європейські футбольні нагороди, покінчено.

Очевидна перевага киян вселяє гравцям та вболівальникам впевненість у майбутніх перемогах. Тепер динамівці, які становлять основу національної збірної, вважають зайвими побоювання тренерів перед відбірковим матчем чемпіонату Європи зі збірною Туреччини. Навіть незважаючи на програші, котрі ще недавно переслідували радянську команду й послужили головною причиною звільнення старшого тренера Костянтина Бескова, 2 квітня вони зустріли турків з переконанням, що гості з Близького Сходу й цього разу зазнають поразки. Втім, гравці розуміють, що однієї впевненості замало, а тому кидаються в атаку відразу ж

після початку матчу. Щоб хоч якось зупинити підопічних Лобановського й Базилевича, гості змушені грати жорстко, не гребуючи ударами по ногах та іншими неспортивними діями. Шотландський арбітр Девідсон, звісно, ігнорувати подібну поведінку на полі не збирався. На 25-й та 56-й хвилині гри він призначає в турецькі ворота пенальті: збитим обидва рази виявляється особливо активний в цьому матчі Олег Блохін. Одинадцятиметрові пробиває Колотов і не промахується. Перевага в два м'ячі, здавалося б, мала влаштувати команду, але футболісти на досягнутому не зупинилися: очевидно, в них прокинулося бажання розгромити турків, а не обмежитися нехай і впевненою, та тривіальною перемогою.

На 75-й хвилині Блохін, після успішної комбінації Буряка та Онищенко, забив ще один гол. Рахунок на табло стає 3:0 на користь збірної СРСР і до фінального свистка Девідсона не змінюється. Незабаром спортивні оглядачі написали, що різниця в забитих м'ячах повинна була бути ще більшою, адже один з голів Блохіна арбітр помилково не зарахував. Втім, очевидно, що злого умислу в поведінці рефері не було: радянські коментатори спочатку теж побачили в спірному епізоді офсайд, а відеозапис став доступним пізніше. А тому на Девідсона ніхто не ображений. «Та навіть якби рахунок став 4:0, — писав відомий спортивний журналіст Лев Філатов, — то й він би не виявив належним чином переваги нашої збірної... Не пам'ятаю, щоб коли-небудь

якась наша команда виглядала настільки ж тренованою, сповненою запасу сил на всі півтори години. Думається, що це і є головний аргумент на користь експерименту. Київське «Динамо», беручи участь у Кубку кубків і готуючись до нього, отримало раннє загартування, що й дозволило команді, вже в якості збірної, провести на гарному фізичному й волевому рівні важливу гру з турками в невідгданій і незвичній для нас термін». Публікація Філатова була не самотня в своїх настроях: преса в цілому стає куди більш доброзичливою до молодих, але успішних тренерів «Динамо» та збірної СРСР Валерія Лобановського і Олега Базилевича.

Через роки Валерій Васильович зізнавався, що в складних відносинах з друкованими виданнями винен і він сам, проте поверховість журналістських оцінок заперечувати, звісно, не став. «Певно, не слід було надмірно поширюватися про науковий підхід до футболу, — говорив Лобановський. — Адже до цього абсолютно не були готові ні більшість фахівців, ні журналістів, ні, тим паче, вболівальників. Не були готовими й ті, хто нас в основному критикував». До того як київське «Динамо» й національна збірна почали перемагати, деякі особливо «розважливі» футбольні експерти намагалися навіть зі сторінок газет та журналів навіювати широкій громадськості думку, що Лобановський і Базилевич, тренуючи команди, зовсім не керуються високими мотивами. Вони нібито підло використовують гравців, проводячи на футболістах, які нічого не підозрюють, експерименти,

результати яких збираються включити в дисертації. Заради них, дисертацій, як вважали такі експерти, все й задумано. «Яка дисертація? — обурювався Валерій Васильович. — Я для себе твердо вирішив: поки не закінчу з футболем як тренер, ніякої дисертації захищати не буду». Втім, зазвичай Лобановський спокійно реагував на всілякі припущення та чутки. «Ми настільки **“в лоб”** піднесли свої методи роботи і так завзято говорили про науковий підхід, що, мабуть, збоку це виглядало саморекламою. Ми перегнули. Потім за все довелося розплачуватися», — скаже він з розумінням, вже будучи навченим досвідом тренером, який пройшов через багато випробувань.

А поки футболістів «Динамо» чекали нові ігри. Їх наступний суперник в боротьбі за Кубок кубків — футбольний клуб «ПСВ» з голландського міста Ейндговен. Це серйозний суперник, що зупинив на шляху до півфіналу португальську «Бенфіку», — один з найсильніших європейських клубів. На перший з двох матчів, проводити який вирішено було в Києві, футболісти «ПСВ» прилетіли, впевнені в тому, що перемога над місцевою командою не складе великих труднощів. Мабуть, тому вони не сприйняли майбутній матч усерйоз, на питання репортерів напівжартома відповідали, що головне завдання клубу — перемога в національному чемпіонаті, а не в розіграші Кубка кубків. Старший тренер команди Ріверс був веселий і повідомив журналістам, що «сподівається на хороший спектакль». Футбольні ж експер-

ти сходились в тому, що безтурботність голландців, швидше за все, удавана: як для команди, байдужої до результату, західноєвропейські гості надто впевнено і беззастережно обігравали своїх суперників. До київського матчу вони встигли взяти верх над лісабонською «Бенфікою» (2:1) і з рахунком 5:1 розгромити польську «Гвардію». Та й те, що шість гравців основного складу голландського клубу займали ключові позиції в національній збірній, свідчило про «ПСВ» як про безсумнівно сильний клуб і не давало Лобановському й Базилевичу ані найменшого шансу розслабитися.

9 квітня 1975 року припущення експертів справджуються: з перших хвилин матчу команди проявили себе гідними один одного суперниками. На полі розгорнулася цікава й напружена боротьба, безсумнівною прикрасою якої були складні комбінації, точні, але невимушені паси, вивірені удари з різних дистанцій. Їх віртуозність, проте, принесла плоди лише господарям: незважаючи на рівну гру, динамівці у домашньому матчі півфіналу розіграшу Кубка кубків зуміли забити у ворота супротивника цілих три м'ячі, при цьому жодного разу не надавши супернику відповідної «люб'язності». Героями, які похитнули впевненість голландців у власній непереможності, стали Віктор Колотов, Володимир Онищенко та Олег Блохін. Втім, як зізнався тренер «ПСВ» на післяматчевій прес-конференції, посередніх гравців у складі «Динамо» немає, а тому перемога — звичайно ж, командне, а не особисте досягнення. Неуважно відпові-

даючи на питання репортерів, Ріверс все ж не втратив власної йому безтурботності й почуття гумору. На закономірне запитання про те, чого очікує наставник «ПСВ» від матчу в Ейндговені, він, трохи зніяковівши, все з тією ж безпечністю промовив: «Що я думаю про повторний матч? Я оптиміст».

Оптимізм Ріверса виявився в деякій мірі виправданим: матч-відповідь у Голландії його підопічні виграли. Втім, повторити успіх динамівців, які буквально розгромили ейндговенців два тижні тому, їм не під силу. Гості змушені відчайдушно чинити опір, але й про контрнапад не забувають. Одна з таких контратак закінчилася взяттям голландських воріт: Леонід Буряк забив у падінні головою, успішно використавши прострільну передачу Володимира Веремєєва. Два м'ячі, відправлені в ворота «Динамо» нападником Ральфом Едстремом, дозволили «ПСВ» здобути перемогу, але для продовження боротьби в розіграші престижної європейської нагороди їх, звісно, недостатньо. Тренеру Ріверсу довелося змиритися з поразкою і з сумом усвідомити, що недавні напівсерйозні заяви зле пожартували над командою: його підопічні дійсно виграли національну першість, але в куди більш значному турнірі зазнали поразки.

Визначити, яка ж із команд, що дійшли до фіналу, гідна володіти Кубком кубків, було вирішено на нейтральному полі в швейцарському Базелі. Ніхто не сумнівався, що противники продемонструють безкомпромісну боротьбу, гідну

високого статусу майбутнього матчу. Останній суперник «Динамо» — найсильніший і найпопулярніший угорський клуб «Ференцварош» — викликав в експертів чимало побоювань: в розіграші престижної європейської нагороди угорці зуміли взяти верх над володарями кубків Англії, Вельсу, Швеції, Югославії, чим здобули повагу футбольних фахівців та вболівальників. Валерій Васильович, передбачаючи майбутні труднощі, напередодні побував у Будапешті і поставився найкращим чином вивчити сильні та слабкі сторони гри «Ференцвароша». Якими були його висновки, можна судити із того, як свої перспективи у фінальному матчі оцінювали самі гравці «Динамо». Перед вильотом до Базеля вони давали журналістам скупі коментарі, суть яких здебільшого зводилася до лаконічного висновку: «Буде важко».

14 травня 1975 року відразу ж після першого свистка вже знайомого читачеві шотландського арбітра Девідсона на стадіоні «Санкт-Якоб Парк» стає зрозуміло, що, як би добре не були підготовлені угорці, в боротьбі з київськими динамівцями виглядають вони не дуже впевнено. Підопічні Лобановського й Базилевича володіли незаперечною ігровою перевагою, позбавляючи нападників «Ференцвароша» будь-якої можливості відкрити рахунок. Самі ж кияни намагаються не пропускати жодного шансу: вже на 17-й хвилині Онищенко, отримавши передачу від Блохіна, відправив м'яч у ворота угорського голкіпера. Тепер «Динамо» ще впевненіше диктувало умови гри противнику і на пере-

рву пішло з перевагою вже в два м'ячі: дубль на свій рахунок записує все той же Володимир Онищенко. Остаточний розгром «Ференцвароша» завершив Олег Блохін: на 66-й хвилині фінального матчу він забив останній у розіграші Кубка володарів кубків 1975 року гол. Після фінального свистка стадіон вітав київських «динамівців» — нових володарів однієї з найпрестижніших європейських нагород, які вперше досягли такого високого результату в міжнародних турнірах.

«Ми виграли фінальний матч насамперед завдяки добре розробленій тактиці, — говорив в одному з післяматчевих інтерв'ю Лобановський. — План на гру полягав у тому, щоб позбавити суперника оперативного простору, не дозволити «Ференцварошу» зіграти на контратаках, гострота яких у виконанні угорської команди нам була відома. При зриві атак — відразу відходити назад і тим самим створити собі оперативний простір». Валерій Васильович не заперечував, що залишився задоволений своїми підопічними, не забувши й про власні заслуги: «Ігрове завдання команда виконала. Хід матчу і результат говорять самі за себе. Успіх «Динамо» забезпечила ретельна підготовка до всіх матчів турніру, створення моделей гри з конкретними суперниками, а також те, що всі гравці чітко виконали все намічене». Не менш цікавим є й коментар Єньо Дальнокі, тренера «Ференцвароша», який, як і личить справжньому спортсмену, не намагався по закінченні матчу шукати виправдань програшу своєї команди,

нарікаючи на суддівство чи погоду. «Злагодженисть всієї команди, енергія, майстерність та висока техніка — компоненти перемоги «Динамо», — чесно зізнався угорський фахівець. — Вони перевершили нас у всіх компонентах гри».

Не залишилася осторонь і радянська преса. «Ми чекали цієї перемоги — останньої, найважливішої, вирішальної... Тепер вона взята ефектно, красиво, і, що не менш цінно, штурм був продуманим, відпрацьованим до дрібниць, а не спирався лише на стихійний порив», — писав тижневик «Футбол — Хокей» в детальному звіті про вирішальний матч. Перемога в Кубку володарів кубків принесла Лобановському й Базилевичу не лише захоплені відгуки, але й офіційне визнання їх тренерського експерименту. Докори в порушенні штатного розкладу припинилися, а газети, описуючи чергові успіхи чи невдачі київської та національної команд, називали Валерія Васильовича й Олега Петровича не інакше як старшими тренерами, залишивши в минулому невідповідний дійсності поділ службових обов'язків між двома традиційними посадами. З незаперечним тренерським талантом наставників до пори до часу були згодні навіть затяті супротивники, які ще недавно називали футбол від Лобановського й Базилевича сумбурною забавою багаторічної давності, та ніяк не сучасною тактично вивіреною грою.

Втім, футболістам і тренерам недовго судилося спочивати на лаврах: у серпні того ж року стало відомо, що керівництво УЄФА прийняло рішення провести матчі між воло-

дарем Кубка чемпіонів мюнхенською «Баварією» та нещодавно нашумілим на весь континент київським «Динамо» — володарем Кубка володарів кубків. Переможець мав отримати медалі УЄФА і Суперкубок. Матчі були заплановані на 9 вересня та 6 жовтня...

Коли на мюнхенському стадіоні пролунав фінальний свисток, європейська футбольна громадськість була шокована: певна річ, матч між настільки сильними командами обіцяв бути непередбачуваним, але поразки «Баварії» у власних стінах, мабуть, не очікував ніхто. В матчі розгорнулася безкомпромісна боротьба, в якій з перевагою в один м'яч перемогли київські динамівці: одну з атак команди на 67-й хвилині успішно завершив Олег Блохін. Підопічні Лобановського й Базилевича в черговий раз виконали поставлені тренерами завдання, зробивши перший з двох кроків до беззаперечного визнання «Динамо» найсильнішим європейським клубом. На батьківщину футболісти повернулися задоволені собою, проте розуміли, що незначна перевага в один м'яч поки ще мало про що свідчить. А тому час, що залишився до матчу, слід присвятити підготовці до майбутньої футбольної битви. Ажіотаж був неабиякий: вже за три тижні до матчу кількість охочих спостерігати його з трибун київського Центрального стадіону, згідно з офіційною статистикою, перевищила позначку в півмільйона. Щоб знайомі не відволікали футболістів «Динамо» надочучливими проханнями дістати квиток, Валерій Васильо-

вич вирішив навіть вимкнути на тренувальній базі в Конча-Заспі всі засоби комунікації.

До Києва футболісти «Баварії» прибули в хорошому настрої: вони виглядали безтурботно, охоче роздавали інтерв'ю й радісно вітали легендарного радянського воротаря Льва Яшина, який опинився в числі тих, хто зустрічав німецьку команду в аеропорту «Бориспіль». Старший тренер «Баварії» Крамер, оцінюючи перспективи своєї команди в майбутньому матчі, визнавав: «Так, завдання у нас важке. Та без надії не варто було й сідати в літак». Сподіватися німецькі футболісти могли й на гравців «Динамо», адже команда мала деякі труднощі з основним складом. Лобановського й Базилевича хвилював стан Колотова, який отримав травму в матчі з ЦСКА, а також Матвієнка та Онищенко. Втім, кому, як не динамівцям проявляти оптимізм перед київською зустріччю? До фінального матчу вони були спокійними та впевненими у своїх силах.

Початок гри показав, що обидві команди вирішили застосовувати, здавалося б, однакову тактику: основну увагу вони приділили захисту воріт, а в атаку йшли невеликими групами, сподіваючись на винятковий талант своїх форвардів, здатних мало не самотужки відкрити рахунок. Гості, пам'ятаючи про мюнхенський матч, особливу увагу приділяли опіці Блохіна та Онищенко. Але Олег швидший за німецьких опікунів: хвилин за п'ять до перерви він отримав м'яч з глибини оборони й точним ударом відправив його в сітку воріт. Зепп Маєр, голкіпер «Баварії», виявився безси-

лим. Відзначився Блохін і на 53-й хвилині: прориваючись до мети, він кинув виклик відразу п'ятьом захисникам німецького клубу. Завдання було занадто складним, але радянський форвард заробив штрафний, з якого й забив другий гол у матчі. Домашнє протистояння київських динамівців та футболістів мюнхенської «Баварії» закінчилося з рахунком 2:0.

Суперкубок занадто важкий, щоб президент УЄФА Артеміо Франкі міг вручити його футболістам з рук у руки. Він підкликав Фоменка й Конькова, щоб ті удвох віднесли його триумфаторам. Тренери не можуть стримати радості: тепер то їх експеримент точно закінчився успіхом й ні в кого не лишилося сумнівів, що на даний момент на континенті немає команди сильнішої, ніж київське «Динамо», і тренерів талановитіших, ніж Лобановський та Базилевич. Газети рясніли одами похвали, благо, приводів для них було достатньо: слідом за перемогою в розіграші Суперкубка, командного досягнення, наступило й індивідуальне. Блискучий нападник київського «Динамо» Олег Блохін удостоєний «Золотого м'яча», однієї з найбільш престижних особистих футбольних нагород. Тепер динамівці мають повне право деякий час тішитися власним успіхом і славою, постійним нагадуванням котрої слугує значних розмірів Суперкубок та медалі УЄФА. Втім, медалі футболісти отримали із запізненням. У день перемоги над «Баварією» їх у президента Союзу європейських футбольних асоціацій не виявилось: цінний вантаж запізнився, затримавшись десь між Римом та Києвом.

БУНТ

Як це часто буває, після стрімкого злету сталося не менш стрімке падіння. Сезон 1976 року для київської та національної команд став куди менш вдалим, ніж очікували вболівальники та футбольні експерти, натхненні недавніми гучними перемогами «Динамо» і збірної Радянського Союзу в європейських турнірах. Спочатку динамівці поступилися французькому «Сент-Етьєну» у чвертьфіналі розіграшу Кубка європейських чемпіонів. Потім — пожертвували й Кубком Радянського Союзу, програвши колишнім підопічним Валерія Васильовича — дніпропетровському «Дніпру». Невдача спіткала національну збірну: з чвертьфіналу чемпіонату Європи її витурила команда Чехословаччини, не найскладніший суперник з числа європейських футбольних націй. Очевидно, що команда переживає не найкращі часи. Проте гравців і тренерів це, здається, мало хвилює: динамівці програють матч за матчем, та невдачі, на перший погляд, не порушують їхнього душевного спокою.

Вони як і раніше впевнені в своїх силах чи принаймні здаються такими.

Розгадка ж такої дивної поведінки в тому, що тренери «Динамо» й національної збірної Лобановський і Базилевич програні матчі серйозними не вважають. Тому від спеціальної підготовки до них, необхідність якої раніше була поза всілякими сумнівами, цього разу вирішено відмовитися. Не дивно, що футболісти розглядали відповідальні ігри європейських турнірів мало не як товариські, результат яких якщо й впливає на щось у їхній футбольній кар'єрі, то лише на настрої. Вберегти гравців і тренерів від неминучого фіаско могло лише диво, але дива на футбольних полях, як нескладно припустити, трапляються нечасто. Трохи пізніше стає відомо, що подібна тренерська політика пояснювалася завданням вищого футбольного керівництва: збірній Радянського Союзу наказано завоювати золоте ХХІ літніх Олімпійських ігор у канадському Монреалі. Наставники поставилися до завдання з усією серйозністю. Вони розуміють, що, розпорошуючись на перемоги в кожному із запланованих неолімпійських матчів, команда може виявитися не в змозі вирішити головне завдання. Тому Валерій Васильович і Олег Петрович забороняють своїм підопічним розтрачувати спортивну злість даремно, наказавши всі сили віддати тренуванням: в Монреаль команда повинна прибути на піку спортивної форми. Для досягнення цієї мети чиновники не полінувалися навіть зневажити давню традицію: вперше за

останні 40 років була порушена двокругова система радянського чемпіонату. Її замінили двома однокруговими першостями — весняною та осінньою.

Втім, як писали згодом футбольні експерти, Лобановський і Базилевич цього разу прорахувалися. Велика кількість програних матчів не могла піти на користь команді, які б цілі вона не переслідувала. Щоразу, віддаючи перемогу супернику, гравці «Динамо» звалили програвати, миритися з рахунком на табло. Про жадобу перемоги вони, звісно, забували, фактично виходячи на поле, щоб відпрацювати заробітну плату. Вже після закінчення драматичного сезону журналісти спортивних видань пригадали тренерам просту футбольну істину — щоб грати добре, потрібно насамперед грати, практикуватися не в поводженні з м'ячем чи спринтерському бігу, хоча й це необхідно, а в футболі, який набором відомих рухів не обмежується. Тренери ж, ніби забувши про цей нескладний висновок, у 1976 році всю увагу приділили тренуванням: розроблена в «Динамо» наукова система підготовки гравців здається їм мало не ідеальною. Наставники вірили, що вона обов'язково приведе команду до перемоги, і всіляко оберігали систему від руйнівних, як їм здається, впливів.

«Ми з розумінням ставимося до вашого нерозуміння», — виголосив якимось Валерій Васильович, і ця фраза стала ледве не візитною карткою тренера-новатора. Але тепер це професійне кредо набуло якихось патологічних форм: настав-

ники збірної не бажають слухати ані гравців, ані навіть лікарів, які переконують, що обсяг та інтенсивність тренувальної роботи перевищують всі допустимі норми. Динамівці, загартовані Лобановським і Базилевичем у рідному клубі, ще в силах якось переносити надмірні навантаження, чого не скажеш про футболістів, які прибули на тренувальну базу збірної з інших команд: досвідчені Євген Ловчев та Юрій Саух не раз утрачали свідомість, виконуючи чергову вправу, та навіть це не могло змусити старших тренерів хоч на мить засумніватися у власній безпомилковості. Штефан Ковач, знаменитий тренер, який досяг найбільших успіхів, працюючи з голландським «Аяксом», засудив згодом підхід радянських колег. «В світі багато тренерів думають, що якщо їм вдається встановити метод тренування, то вони будуть творити з ним дива. Вони не праві в тому, що створюють з методу догму, тоді як існують тисячі методів». Валерій Васильович і Олег Петрович, мабуть, були не згодні з Ковачем, адже вірність тренувальній системі власного авторства для них понад не тільки здоров'я гравців, але й понад справедливе до них ставлення.

Володимир Мунтян, один з найпопулярніших та найбільш технічних радянських футболістів, на тренувальний збір прибув після серйозної травми коліна. Необхідність помірних навантажень, прописаних лікарями щоб уникнути ускладнень, наставники збірної, як і варто було очікувати, проігнорували. Мунтян змушений тренуватися в штатному

режимі, намагаючись не відставати від здорових товаришів по команді. Це й призвело до того, що найгірші припущення лікарів справдилися: коліно набрякло, позбавляючи Володимира можливості продовжувати підготовку. Відчуваючи, що справа кепська, він вирішив поговорити з Валерієм Васильовичем. «Я ж просив вас хоча б перші десять днів дати мені помірний режим, як рекомендував лікар», — плутано промовив Мунтян. Лобановський відповів не відразу. Він ретельно обдумав кожне слово і нарешті спокійним тоном промовив: «Розумієш, ми не можемо до кожного підходити окремо. Є загальні програми». — «Багато вас тут зібралось на кожного з нас, — футболіст підвищує голос, вказуючи на Базилевича та інших співробітників у кімнаті. — Як же ви можете так чинити по відношенню до футболіста?» Мунтян іде, грюкнувши дверима, а наступного ранку дізнається, що вчорашні претензії не минули даремно: Лобановський і Базилевич виключили знахабнілого, на їхню думку, футболіста зі збірної. Той же відправився на операційний стіл: лікування коліна вимагало хірургічного втручання.

Володимир проявив неабияку наполегливість, гідну, мабуть, самого Лобановського: він твердо вирішив повернутися в спорт і взяти участь у майбутній Олімпіаді, зігравши в основному складі радянської збірної. Лікарі до таких намірів Мунтяна ставилися скептично, та його нестримне прагнення грати виявилось сильнішим за їхні сумніви. В найкоротші терміни Володимир позбувся прописаного йому ціпка й

приступив до тренувань. Домогтися колишньої спортивної форми — завдання не з легких, але видатному динамівцю воно під силу. Повернувшись у професійний футбол, Володимир запропонував Лобановському включити його до складу олімпійської збірної, адже травма, що так невчасно вибила його з колії, лишилася в минулому. Валерій Васильович довго роздумував, та, врешті-решт, відмовив футболісту, який, без сумнівів, був би дуже корисним у Монреалі. «Але ви хоча б скажіть, адже мені й самому цікаво, які ж прорахунки в моїй підготовці? — запитав засмучений Мунтян. — За якими якостями я не підходжу?» Лобановський розгубився. Він не знайшов нічого кращого, окрім як вказати на явно надуманий недолік: «У тебе стрибки слабкі». Звичайно ж, зі стрибками у Володимира все гаразд, а Валерій Васильович, як це не сумно, цього разу знехтував інтересами команди через власні амбіції.

Футбольні експерти, проте, відзначали, що Мунтян, який повернувся в «Динамо» після недовгої перерви, заповнювати котру він був змушений тренуваннями власного авторства, виглядав на полі впевненішим та бадьорішим, ніж футболісти, які весь цей час працювали за приписами старших тренерів «Динамо» та національної збірної. У численних уболівальників та фахівців закрадаються закономірні сумніви: а чи настільки досконала наукова система підготовки, якщо футболіст, який нещодавно переніс важку травму, а тому вже точно не перебував на піку спортивної форми,

здатний грати помітно краще своїх колег, які весь цей час неухильно слідували «чудо-програмі». Незабаром виявилось, що сумніви ці небезпідставні. На XXI літніх Олімпійських іграх у Монреалі команда Радянського Союзу зайняла третє місце — результат загалом-то значний, та безумовно недостатній. Від олімпійської збірної очікували лише золота, а тому в пресі знову з'явилось безліч критичних публікацій. Бронзові медалі іменують чи не національною ганьбою, а систему, котра ще нещодавно забезпечила європейський триумф «Динамо», — називали дурницею.

Та якщо обґрунтованість звинувачень у провалі команди, що завоювала на Олімпійських іграх «всього лише» третє місце, ще можна поставити під сумнів, то інші претензії журналістів виглядають цілком справедливими. Футбольні експерти одностайні в тому, що олімпійська збірна в Монреалі виступила не найкращим чином, була бляклим відображенням самої себе і не виправдала покладених на неї надій. Футболісти виглядали втомленими, млявими, не здатними на рішучі дії. Зв'язок між подібним станом та надмірними тренувальними навантаженнями, які не знижувалися й під час олімпійського турніру, був практично очевидним. Припущення підтверджували й футболісти збірної. «Нам явно не вистачало швидкості й легкості, спритності та координованості, — говорив Олег Блохін. — По собі відчував, що буквально виснажений тренуваннями. Думав про що завгодно, тільки не про футбол. Часом виходив на поле і не

знав, що мені робити. Потрапляв до мене м'яч — а я старався якомога швидше його позбутися. Головне — не було жаги боротьби». Воротар команди Євген Рудаков не збирався відмовчуватися: «Індивідуального підходу у нас не було. Я в свої 34 роки мав стільки ж разів тягати штангу, скільки Олег Блохін у свої 24. Невже Яшин у моєму віці теж мордував себе штангою? Чи двічі за тренування виконував тест Купера — зі шкури пнувся, щоб пробігти не менше трьох кілометрів? Що ж дивного, що після таких зборів виглядали ми як загнані коні?»

Подібні думки не поодинокі. Власну провину футболісти не визнавали, цілком покладаючи відповідальність за незадовільний, як його охрестили на батьківщині, результат на старших тренерів — Лобановського і Базилевича. Вони звинувачення, звісно, заперечували, вказуючи, що до сезону 1976 року команда була підготовлена правильно, і наводили на доказ цього дані досліджень комплексної наукової бригади. Втім, критики в корисності цих даних сумніваються, адже один з найважливіших аспектів підготовки — психологічний — у дослідженнях не врахований. А проблем подібного плану у збірної предостатньо. В команді накопичувалася недоброзичливість до тренерів, викликана намірами останніх, незважаючи ні на що, виконувати власну програму. Лобановський і Базилевич, переконані гравці, не рахуються з людьми і готові принести в жертву своїй впертості навіть здоров'я підопічних, як це було з Володимиром Мун-

тяном. Крім того, саме старші тренери вирішили байдуже ставитися до матчів, які не мали стосунку до олімпійських змагань, чим значно знизили бойовий дух футболістів збірної. Все настирливішими ставали й чутки про договірні матчі, що нібито практикуються «Динамо».

У середині 1970-х років договірні матчі стали досить поширеним явищем у вітчизняному футболі. Їх суть проста: тренери команд-суперниць домовляються, який рахунок найбільш влаштує їх підопічних. Футболістам же належало цей рахунок забезпечити. Звісно, перевірити подібне у вирішальному матчі дуже складно, але велика кількість зустрічей, результат яких у турнірному значенні не особливо важливий, створює широке поле діяльності практичним і не надто чесним наставникам. На думку таких тренерів, гарантовано заробити очко, напередодні домовившись з противником про нічию, значно розумніше, ніж вимотувати футболістів у чесній напруженій боротьбі. Та й ризик програти, обравши чесний шлях, їх не особливо надихає. Подібні думки, мабуть, охопили багатьох, що й викликало різке зростання кількості нічийних матчів.

Бум договірного футболу припав на другу половину 1970-х, але перші звинувачення в неспортивній поведінці прозвучали на адресу київських тренерів ще в 1974 році. Тоді зустріч «Динамо» з одеським «Чорноморцем» викликала в пресі шквал обурення. «Ні, не клюнули одеські вболівальники на розкішний рахунок того матчу, — писав в одному з

оглядів Лев Філатов, — та й не такими вже й майстрами вогдевілю виявилися майстри футболу. Обом командам довелося не раз виконати біля своїх воріт етюд «загальне заціпеніння», коли наставала черга супротивника забивати гол. Було це так ненатурально, так примітивно, що і в шкільний драматичний гурток нікого з них, мабуть, не взяли б». Матч закінчився з рахунком 3:3, та додивилися його лише найтерплячіші вболівальники — решта покинули трибуни ще задовго до фінального свистка. Кожна така гра, стверджували журналісти, псує команду, дискваліфікує її. Втім, якщо старші тренери «Динамо» й грішили подібними хитрощами, що вони згодом заперечували, то були тут далеко не самотніми. Та й за кількістю нічийних матчів київське «Динамо» хоч і вибивалося в лідери, але перші позиції не посідало. А в пресі киянам діставалося більше за інших, певно, вже просто за сформованою «традицією».

Це та багато іншого, вже описаного вище, зробило можливою безпрецедентну ситуацію: в команді стався бунт. Безпосереднім приводом до нього послужила кадрова чистка у виконанні Валерія Васильовича: будучи впевненим, що в монреальській поразці винні виключно гравці, деяким з них він указував на двері. Першими жертвами тренера стали Трошкін та Матвієнко. Але колектив заступився за спортсменів: набравшись сміливості, футболісти написали колективну скаргу на Лобановського і Базилевича, в якій зажадали звільнення старших тренерів. Команда навіть висунула

ультиматум футбольному керівництву: якщо колишні тренери будуть присутні на наступному матчі, гравці не вийдуть на поле. Лобановський дуже важко сприйняв те, що трапилося: два тижні він не виходить з дому, обдумуючи, що ж могло привести до подібної ситуації. Близькі помітили, що раніше емоційний Лобановський змінився: тепер він став мовчазним та замкнутим. Згодом за ці риси він і отримав одне зі своїх прізвиськ — Айсберг.

Динамівці радіють. Втім, розмови про перемогу над тренерами-тиранами тривали недовго. Футбольне керівництво, розуміючи, наскільки велике для радянського спорту значення Лобановського, вжило особливих заходів. Нагору були викликані... дружини футболістів. Чинovníки попередили, що в разі продовження заворушень у команді вони будуть змушені позбавити сім'ї «бунтівників» квартир та автомобілів. Дружини гравців дійшли висновку, що київські апартаменти і новенькі «Волги», подаровані після завоювання Суперкубка, — достатня ціна терпіння їх коханих. На наступний день, певно, не витримавши важких сімейних розмов, половина «войовничих» динамівців відкликала свої підписи під колективною скаргою. Втім, чиновники розуміли, що подібні дії внутрішніх суперечностей команди не вирішують, хоча й здаються досить ефективними. Тренерський тандем, який допустив подібні проблеми, повинен, так чи інакше, бути покараний. Весь тягар удару припав на Базилевича: Олегу Петровичу довелося покину-

ти київський клуб. Зі збірної ж ідуть обидва однодумці, передавши повноваження старшого тренера Микиті Павловичу Симоняну.

Пізніше Лобановський казав, що хотів піти з «Динамо» разом з Базилевичем, але той зупинив його. Олег Петрович переконав товариша не приймати необдуманих рішень. Спільна справа, якій досі служили обидва тренери, тепер мала продовжитися силами лише одного з них. Валерій Васильович прислухався до порад друга. Футболісти відзначали значні зміни в поведінці тепер уже єдиного старшого тренера: мало того, що він став не по роках похмурим, то ще й забобонним до неможливості. Потертий костюм наставник не змінює, лінії розмітки на стадіоні переступає з усією пильністю, а коли в клуб приходить новий комплект футбольної форми, власноруч перебирає речі, викидаючи футболку з тринадцятим номером. Подібне дивацтво Лобановського, здавалося б, аж до кісток раціоналіста, було притаманне йому до самої смерті: багато років по тому, коли один з товаришів поцікавився, чому тренер добру половину матчу протримав руку біля серця, той сумніви у власному здоров'ї з посмішкою розвіяв. «Я крутив кулькову ручку», — відповів Валерій Васильович. Виявляється, тренер вірив, що команда обов'язково заб'є гол, якщо здійснювати ці нехитрі маніпуляції.

Люди, які близько знали Валерія Васильовича, вважали, що причиною цього всього була його патологічна боязнь

поразки, закладена ще в ранньому дитинстві, яка повною мірою проявилася тільки після того, як тренера Лобановського стали карати мало не за кожен програний матч. Його досягнення величезні, але варто команді зайняти не перше, а третє місце на Олімпійських іграх, як від нього відвернулися не лише журналісти та експерти, а й власні підопічні — футболісти збірної. Лобановський поступово звикся з думкою, що права на поразку обдарований тренер не має. Валерій Васильович намагається звести футбол до математичного розрахунку, але уникнути впливу невідконтрольного нікому фактора, який в спорті називають фартом, не під силу навіть йому. Проте Лобановський не був би самим собою, якби змирився з несподіванками, здатними звести нанівець усі або більшість його старань. Так і народилася знаменита забобонність Валерія Васильовича — спроба приборкати не лише власні переживання, а й примхливу футбольну удачу.

І далі відмовляючись визнавати власні помилки у тренерській підготовці олімпійської збірної, Лобановський, проте, зробив цілком справедливий висновок: динамівці виснажені, а отже, основну увагу потрібно приділити відновлювальним процедурам. Наставник знизив тренувальні навантаження, спостерігаючи, як його підопічні з кожним днем поверталися до колишньої форми. Відверто провальний сезон 1976 року «Динамо» завершило трьома перемогами в осінньому чемпіонаті Союзу. Поступившись першим

місцем у турнірній таблиці московському «Торпедо», кияни задовольнилися срібними медалями. Втім, другим номером у національному чемпіонаті команда бути не бажає: немов намагаючись надолужити згаяне, в наступному сезоні кияни завойовують чемпіонство задовго до його закінчення. Зігравши 29 вересня внічию зі срібним призером — «Динамо» з Тбілісі, команда вже спокійно спостерігає за турнірними боями колег. У складі «Динамо» продовжують грати Мунтян, Трошкін та Матвієнко, їх стосунки з тренером поступово налагодилися.

Втім, газетярів не надто турбують результати: гру команди в сезоні 1977 року вони оцінили низько. Киянам інкримінували велику кількість нічиїх і боязку, за висловом журналістів, гру. Втім, ці звинувачення навряд чи справедливі, адже на чужих полях, де динамівці нібито не вражають сміливістю, команда набрала найбільшу в порівнянні з конкурентами кількість очок. Нічийних же результатів у «Динамо» хоч і немало, та до лідерів за цим показником йому далеко. Кияни замкнули шістьку команд-«любительок» рівного рахунку, поступившись у числі інших таким іменитим суперникам, як московське «Динамо» та донецький «Шахтар». Лобановський стає ще більш недоброзичливим до представників журналістської професії, але ставлення своє проявляє лише в тому випадку, якщо черговий репортер виявляється особливо настирливим.

У майбутніх сезонах команда виступила в цілому не гірше, трохи здавши тільки в 1979 році. Тоді «Динамо» на ранніх стадіях припинило боротьбу за Кубок СРСР і виявилось лише третім у національному чемпіонаті. Інші ж сезони, аж до 1982 року, коли Валерій Васильович покинув команду, увінчалися завоюванням Кубка СРСР та двома перемогами в чемпіонаті.

ДРУГЕ ПРИШЕСТЯ

Лобановський, який одного разу вже покидав пост старшого тренера національної збірної, знову привернув увагу футбольного керівництва країни. Забувши про минулі незгоди й закриваючи очі на постійні напади в пресі, чиновники дали йому другий шанс. Цього разу від нього вимагають, очоливши збірну Радянського Союзу, привести її до перемоги в чемпіонаті Європи 1984 року. Завдання надзвичайно складне, але Лобановський не може дозволити собі упустити можливість нарешті взяти реванш за події шестирічної давності. Та й впевненість у власній винятковості — невід’ємна риса обдарованого тренера — додавала чимало оптимізму. Недовго роздумуючи, Валерій Васильович прийняв запрошення й почав готуватися до переїзду: збірна чекала його в Москві, де тренеру вже надана відомча квартира. Звісно, про роботу в «Динамо» довелося забути, передавши повноваження новому наставнику киян — майстру спорту й кандидату педагогічних наук Юрію Морозову.

Урочисто представивши Юрія Андрійовича гравцям і побажавши рідній команді спортивних звершень, Лобановський з сім'єю вирушив до столиці Радянського Союзу. Щиро кажучи, кар'єрний ріст Валерія Васильовича динамівці сприйняли з полегшенням. Багатьом з них не до душі його жорстка вимогливість, а новий наставник в подібному, здається, не помічений. «Ми зітхнули спокійно, навіть плечі розправилися», — через роки зізнавався Олег Блохін у своїй книзі «Екзаменує футбол». Про нового тренера відомо небагато. Він однодумець Лобановського, їх погляди збігаються не лише в загальному розумінні футболу, але й у виборі конкретних тренувальних методик. Та, на відміну від колишнього наставника, Морозов у роботі з командою проявляє більшу гуманність, здатний зрозуміти футболіста, увійти в його становище. Описуючи майбутнє «Динамо», новий старший тренер говорить упевнено й зворушливо, викликаючи прихильність до себе не лише гравців, але й журналістів, за довгі роки звиклих радше лаяти ватажка киян, ніж захоплюватися ним. Про Юрія Андрійовича, втім, ходили й не дуже схвальні чутки: футболісти лєнінградського «Зеніту», його колишні підопічні, звинувачували наставника, який пішов, у надмірній м'якості, що провокує несерйозне ставлення до тренувань. Думку північних колег динамівці спочатку сприймали скептично, переконуючи себе в тому, що лєнінградці на Юрія Андрійовича зводять наклеп через заздрість. Таке зустрічається досить часто,

коли тренер покидає свою команду, щоб очолити нову, перспективнішу.

Після першого ж тренування киянам стає зрозумілим: футболісти «Зеніту» в своїх судженнях про Морозова керувалися аж ніяк не заздрістю чи лихим наміром. Новий тренер дійсно занадто поступливий і поводить себе легковажно. «Досить було послатися на нездоров'я чи поганий настрій, — писав Олег Блохін, — як тебе залишали у спокої. Став я з розчаруванням помічати, що команда змінюється на очах. Сьогодні не добігали — погана погода, дощ чи, навпаки, спека. Завтра раніше наміченого закінчили роботу з м'ячем... Спочатку спізнився на тренування один, наступного разу хтось узагалі не з'явився — дружина захворіла, теща на пирогои запросила. І «Динамо» з іще вчора міцного колективу перетворилося на зібрання індивідуумів, де кожний, не в силу заслуг, а власних уявлень про самого себе, вирішував, як йому вчинити в тому чи іншому випадку. Я ніколи не уявляв собі, що так швидко можна зруйнувати те, що створювалося роками», — з сумом підсумує Олег. Результати команди у вітчизняних турнірах стали стрімко падати, а старший тренер, проте, продовжував пророчити футболістам майбутні гучні перемоги. Недавнє захоплення футболістним ерудитом Юрієм Морозовим змінилося в гравців розчаруванням та жалем.

А в збірній тим часом справи йшли незрівнянно краще. Лобановський, накопичивши вже чималий тренерський до-

свід, використовує прогресивні методики підготовки й знаходить правильні слова, здатні як слід налаштувати футболістів на нележку боротьбу за право брати участь у фінальній частині чемпіонату Європи. Команда демонструвала впевнений футбол, і вболівальники не сумніваються, що цього разу підопічні Валерія Васильовича неодмінно виправдають покладені на них надії. Збірна без особливих труднощів посіла перше місце в підгрупі, і від заповітної путівки до Франції її відділяв один матч. Останній у відбірковому турі противник — збірна Португалії, одна з найсильніших команд чемпіонату, взяти верх над якою, як вважали футбольні експерти, радянським футболістам цілком до снаги. Хоча наставник господарів Фернандо Кабріта докорінним чином і переглянув основний склад, весняний розгром у Москві не забули ані футболісти, ані вболівальники обох команд. Тоді гості з Піренейського півострова пропустили цілих п'ять м'ячів, не забивши жодного. Впевненості в результаті додавало й те, що перемагати суперника в цій зустрічі зовсім не обов'язково: в Лісабон збірна СРСР прибула, випереджаючи португальців на одне очко. А отже, завдання потрапити у фінал буде виконане навіть у тому випадку, якщо матч закінчиться з нічийним рахунком.

Португальські ЗМІ раз у раз повторювали про реванш: кращої можливості помститися за весняне приниження, як їм здається, й бути не може. Свої шанси на перемогу в майбутньому матчі футболісти збірної Португалії оцінювали

досить високо: в команді залишилося тільки троє з одинадцяти гравців, які брали участь у злочасній весняній зустрічі, а отже, минулі поразки є непоказовими. Крім того, вирішальний матч повинен був пройти в самий розпал португальського чемпіонату, тоді як радянська першість на той час вже скінчилася. Португальці не без підстав сподівалися, що, на відміну від гравців радянської збірної, їх футболісти виявляться на піку спортивної форми. Багато вболівальників збірної Португалії сподівалися ще й на те, що зустріч проходила в рідних стінах, а підтримка трибун, як відомо, означає дуже й дуже багато. Лобановський все це розумів і ретельно готував своїх підопічних до важкого футбольного бою. Та перші труднощі почалися ще задовго до виходу футболістів на поле стадіону «Да Луш».

В чартерному рейсі, якого домагався Валерій Васильович від футбольного керівництва, команді було відмовлено. Футболісти змушені змиритися з не дуже вдалим, на думку тренера, розкладом польотів і планували прибути в столицю Португалії за добу до матчу рано ввечері. Але у ФРН стала несподівана затримка: на борту недорахувалися кількох пасажирів, через що довелося, втрачаючи дорогоцінний для команди час, чекати представників консульства. Форс-мажор вніс непотрібні корективи в запланований режим, призвівши до того, що в пункт призначення Лобановський з підопічними прибули під ранок, стомлені й роздратовані. Крім того, в Лісабоні дощить: негода триває аж до початку

гри і встигає зіпсувати поле. Звісно, газон однаковий для обох команд, та тренер переконаний, що подібна неприємність на руку господарям: швидкі радянські форварди, грізна зброя збірної, в таких умовах позбавлені своєї головної переваги — швидкості.

Втім, з перших хвилин матчу стало зрозуміло: виконувати свої основні обов'язки нападникам доведеться нечасто. Щоб стримати натиск португальців, команда змушена оборонятися всім складом. Вдається їй це цілком успішно: захисники Тенгіз Сулаквелідзе та Сергій Балтача позбавили свободи маневру найнебезпечнішого португальського нападника, володаря «Золотої бутси» Гомеша. Захищатися на слизькому полі непросто, а тому гра деколи йшла на межі фолу. Спірних епізодів було достатньо, втім, як і спірних рішень арбітра. Пенальті на 43-й хвилині, з якого Руй Жордао забив єдиний в матчі гол, — мабуть, найсумнівніше з них. «Шалана, підхопивши м'яч, зробив відмінний прохід, — писав про цей епізод спеціальний кореспондент газети «Радянський спорт» Олег Кучеренко в репортажі зі стадіону «Да Луш». — На підступах до штрафного йому в ноги кинувся Боровський. Шалана впав, а арбітр показав на одинадцятиметрову позначку. Дуже сумнівне пенальті призначив французький арбітр Конрат. Навіть шанувальники португальської збірної, з якими мені довелося розмовляти, відзначали, що суддя в даному випадку припустився грубої помилки». З фінальним свистком у минулому лишилося не тільки про-

тистояння двох футбольних держав, але й надія на те, що команда Лобановського зуміє вирвати путівку в фінальну частину чемпіонату Європи.

На батьківщині невдачу команди, звісно, не лишають без уваги. «Падіння на фініші», «Атака поза грою», «Повз ціль» — такими й подібними заголовками починаються численні розгромні матеріали у пресі. Лобановському наказано підготувати доповідь для виступу на засіданні президії Федерації футболу СРСР, в якому детально викласти, з яких причин завдання, поставлене перед командою, не виконане. Валерій Васильович описав обставини, що вплинули на результат, але власні помилки, як це вже бувало, визнавати відмовився. Він переконаний у правильності своїх концепцій. «Якщо з якої-небудь причини принципи не реалізовані, а причин буває безліч, — говорив він на начальницькому килимі, — то винні зовсім не принципи, винні обставини, які не дозволили їх реалізувати. І що ж тепер — відмовитися від них? З моєї точки зору, — продовжував Лобановський, — відхід від принципів є безпринципністю». Мову тренера, який провинився, перервав один з чиновників, який прямо заявив: збірна СРСР у вирішальному матчі грала жахливо. Настільки погано, що йому, вболівальнику, було соромно спостерігати за тим, що відбувається. Валерій Васильович, зберігаючи заavidний спокій, відповів, що про гру команди може судити тільки професіонал, фахівець, та ніяк не дилетант. Зухвалість тре-

нера була настільки образливою для присутніх, що вони вирішили не обмежуватися очікуваним звільненням. Рішення колегії Держкомспорту отримало важливе доповнення: «Вважати недоцільним подальше використання товариша Лобановського... в роботі зі збірними командами».

Валерію Васильовичу не лишалося нічого іншого, окрім як повернутися в рідну команду. Благо, посада старшого тренера в «Динамо» вакантна: Юрій Морозов звільнений з причини професійної неспроможності. Експертна комісія дійшла висновку, що тренувальні навантаження в команді не відповідали сучасним вимогам, а манера старшого наставника «будувати відносини з гравцями на основі довіри до їх свідомості» — неефективна. Багато про що свідчать і турнірні результати: в сезоні-83 раніше найсильніша команда чемпіонату СРСР скотилася до 7-го місця. Повернення Лобановського надихає киян, їх не лякає навіть вимогливість Валерія Васильовича, про яку багато футболістів устигли вже забути. Сезон 1984 року він починає на посаді виконуючого обов'язки старшого тренера київської команди: вищі чини все ще сумнівалися в його спроможності й зажадали перед підсумковим призначенням відбути випробувальний термін. Лобановському довелося змиритися з подібною підозрілістю. Він, як і раніше, впевнений у власних силах, хоча й розуміє, що роботи в нинішньому «Динамо» — непочатий край.

Сезон-84 заспокоєння не приносить: київський клуб продовжив своє стрімке падіння на дно турнірної таблиці, втрачаючи в національній першості ще три позиції. Десяте місце не може влаштувати ані вболівальників, ані гравців, ані, тим паче, футбольних чиновників, які після недавніх подій не проти пустити Лобановського в заслужену, як вважають вони, непам'ять. Преса думку останніх розділяє: журналісти продовжують нещадно критикувати Валерія Васильовича, покладаючи всю повноту відповідальності за невдачі киян на його плечі. Самі ж футболісти, проте, були дещо іншої думки. «Причина невдач у тому, — писав в одній зі своїх книг Олег Блохін, — що деякі футболісти не відповідають рівню київського “Динамо”». Олег указував на те, що до першої половини 1980-х років намітилася зміна футбольних поколінь: молоді гравці були ще занадто недосвідченими, а визнані майстри, стараннями яких команда здобула не одну сенсаційну перемогу, встигли вже витратити себе на футбольні звершення, залишивши сили тільки на заслужений відпочинок.

Довго чекати офіційної реакції не довелося: Лобановського знову викликали до керівництва. Валерій Васильович переконаний, що цього разу йому загрожує звільнення з «Динамо». Проте надії на сприятливий результат наставник киян не втрачав. Довіра до будь-якого старшого тренера, вважав він, тримається на трьох китах: громадській думці, що формується передусім засобами масової інфор-

мації, симпатіях футбольних чиновників і, нарешті, відданості футболістів. З перерахованого в Лобановського немає, здається, нічого, окрім довіри підопічних. Втім, незважаючи на довгі роки, ще свіжі спогади про те, як і вони відверталися від Валерія Васильовича в скрутну хвилину. Тренер зібрав гравців у просторому кінозалі бази в Конча-Заспі й звернувся до них з підготовленою промовою: «Мене викликають до керівництва. Ви здогадуєтеся навіщо. Розмова в мене, судячи з усього, буде важка. Питання може вирішитися так або так. Перш ніж іти до керівництва, вирішив відверто поговорити з вами. Можливо, після цієї нашої з вами розмови питання вдасться вирішити автоматично, а проблема буде знята сама собою. Якщо мені запропонують працювати з командою й надалі, — Лобановський говорить спокійно, ніби карбуючи кожне слово, — я повинен твердо для себе вирішити, погоджуватися мені на це чи ні. Хочу знати вашу думку. Чи згодні ви працювати зі мною? Якщо колектив не хоче зі мною працювати, тоді який же сенс мені залишатися тут тренером? Якщо ж ви кажете мені «так», то я готовий працювати. Але на тих же умовах». В залі запанувала тиша, яку через деякий час порушили поодинокі голоси: «Та чого там, Васильович, будемо працювати». Тренер витримує паузу. «Повторюю, — знову звернувся він до футболістів, — якщо я залишуся, наші принципи й вимоги не змінюються. Якщо ви готові працювати за тих же вимог, тоді я згоден. Та якщо у вас вагання, тоді працюйте з ким

завгодно». Останні слова оживили гравців, немов відкриваючи їм усю серйозність того, що відбувається. Несміливі вигуки переростають у загальний гамір. «Та чого там мітингувати? — лунає з залу. — Будемо працювати, Васильовичу. Залишаємося з вами, згодні працювати, як раніше. Та віримо ми вам. До чого збори?» Лобановський зітхнув з полегшенням: «Тепер я знаю, що в мене є опора — команда, колектив. Будемо разом займатися справою, виходити на інший рівень. Я вірю в перспективу й готовий працювати. Дякую вам».

Зустріч з вищим футбольним керівництвом закінчилась несподівано, мабуть, навіть для самого Лобановського: довіри команди виявилось достатньо не лише для того, щоб уникнути звільнення, але й почати наступний сезон вже на посаді повноваженого старшого тренера, а не на сумнівних правах виконувача обов'язки. На зміну осуду, до якого Валерій Васильович за довгі роки встиг звикнути, в публікаціях у пресі з'явилось щире здивування таким рішенням. Розгублені були не тільки журналісти і футбольні експерти, а й численні вболівальники «Динамо»: вони завалили редакції роздратованими листами, в яких висловлювали обурення з приводу гри своєї улюбленої команди. Явище це стало настільки масовим, що Лобановському довелося тримати перед обуреними фанатами офіційну відповідь: у січні 1985 року в одному з номерів газети «Радянський спорт» він коментував листи читачів. «Повинен відразу ж сказати стур-

бованим любителям футболу, — звернувся Валерій Васильович до вболівальників, — так, минулого року ми виступили на чемпіонаті країни вкрай невдало, та катастрофи, думаю, не сталося. Такий спад можна знайти в біографії кожного, навіть найповажнішого клубу, причому, і це важливо підкреслити, в таких от раптових, на перший погляд, спадах у грі немає нічого незрозумілого. Причини невдач завжди реальні, конкретні, їх можна визначити, а відтак і поправити справу».

Поправити справу Лобановському вдалося вже в сезоні 1985 року, який для київської команди виявився особливо вдалим. Динамівці стали першими в національному чемпіонаті і в сьомий раз завоювали Кубок СРСР. У вирішальному матчі на московському Центральному стадіоні імені Леніна вони зішлись з футболістами донецького «Шахтаря». Фінальний свисток столичного арбітра Бутенка зафіксував переможний для «Динамо» рахунок 2:1. На блискучі голи Дем'яненка та Блохіна гірники змогли відповісти лише одним м'ячем у ворота київського голкіпера Михайла Михайлова. Валерій Васильович повернув собі репутацію тренера переможців, та мало хто насмілювався припустити, що підкорення національного олімпу — всього лиш перший крок до відродження колишньої слави найсильнішого радянського футбольного клубу. Втім, зовсім скоро спортивні досягнення підопічних Лобановського змусили замовкнути навіть його найлютіших недоброзичливців. А поки ж напру-

ження, викликане складними стосунками зі спортивними чиновниками та вболівальниками, спало, і Лобановський в черговий раз переконався: на батьківщині повага є результатом перемог і нічого більше.

Повторити національний тріумф у наступному сезоні не вдалося: динамівці вже ніби «за звичкою» стали першими в національному чемпіонаті, але в розіграші Кубка СРСР, на подив уболівальників, виступили посередньо. Команда припинила боротьбу за престижну нагороду ще в 1/8 фіналу, поступившись за результатами двох зустрічей московському «Спартаку». Та невдачу футболістам пробачають, адже 1986-й — рік європейського тріумфу киян. Вже в першому турі розіграшу Кубка кубків підопічні Лобановського показали впевнену гру й неабияку наполегливість: програвши в гостях голландському «Утрехту» 1:2, гравці не зневірилися і в домашній зустрічі взяли реванш. Розгром голландців з рахунком 4:1 став серйозною заявкою на майбутні перемоги. Надалі «Динамо» буквально кришить імениті європейські клуби. Його жертвами стають румунська «Університатя» (2:2, 3:0), австрійський «Рапід» (4:1, 5:1), чехословацька «Дукла» (3:0, 1:1). У фіналі ж киянам належало зустрітися з титулованим іспанським «Атлетико».

Динамо вці не збиралися зупинятися перед останньою перепорою: до вирішальної зустрічі на стадіоні «Жерлан» французького міста Ліон вони підійшли з тією ж рішучістю, що відізняла команду протягом усього турніру. З перших

хвилин матчу стало зрозуміло: перевага динамівців очевидна й забиті м'ячі — лише питання часу. Втім, і його динамівцям багато не знадобилося: рахунок вже на п'ятій хвилині зустрічі відкрив Олександр Заваров, який головою відправив м'яч у ворота голкіпера мадридців Убальдо Фільоля після того, як той парирував один з ударів динамівських форвардів. У першому таймі, який кияни провели, використовуючи контратакувальну тактику, команда втратила одного зі своїх кращих захисників: травму отримав Сергій Балтача. Вимушена заміна оборону, втім, не послабила: для супротивника вона залишилася все такою ж непрохідною. На перерву команди пішли з рахунком 1:0 на користь «Динамо». Другий тайм виявився результативнішим: в іспанських воротах розписалися Блохін та Євтушенко. Динамівці поховали останні надії футболістів «Атлетико» і стали повноправними володарями престижної європейської нагороди. Валерій Васильович укотре довів спроможність своїх тренувальних концепцій, зайняв почесне місце в компанії кращих європейських тренерів.

Журналісти мінливі: ще недавно вони не лишали каменя на камені від київського наставника, тепер же навперобій розхвалювали Лобановського та його підопічних. «Чудо-команда», «Київський експрес», «Феноменальна команда» — це неповний список захоплених відгуків, що раз у раз з'являлися в пресі. Приголомшливий успіх Валерія Васильовича змусив футбольне керівництво забути про

недавні висновки: ігноруючи власне ж рішення про те, що допускати Лобановського до роботи зі збірними командами категорично забороняється, чиновники в черговий раз запропонували йому очолити збірну СРСР. Подейкували, що Валерію Васильовичу благоволив сам перший секретар ЦК КПУ Володимир Васильович Щербицький і тому недавні проступки тренеру воліли не згадувати. Як би там не було, Лобановський, як ніхто інший, був гідний зайняти почесну посаду тренера національної команди. Залишати рідний клуб на цей раз не доведеться, запевняли нагорі, Валерій Васильович може суміщати тренерську роботу в «Динамо» і збірній, основою якої, як і десять років тому, стануть кияни. Лобановський пропозицію футбольного керівництва прийняв.

Чемпіонат світу з футболу 1986 року, напередодні якого Лобановський вступив на посаду старшого тренера збірної команди СРСР, завершився для радянських футболістів не надто вдало: поступившись в 1/8 фіналу бельгійцям 3:4, команда вибула з боротьби за найпрестижніший у світовому футболі титул. Футбольна громадськість результат сприйняла спокійно, розуміючи, що звинувачувати наставника, який підготовкою команди до турніру не займався, не надто доречно. Надії вболівальників були пов'язані з чемпіонатом Європи, який двома роками пізніше повинен пройти в Західному Берліні. Лобановський з властивою йому серйозністю взявся за підготовку своїх підопічних. Заявкою

на майбутні успіхи став уже другий матч відбіркового етапу: в гостях радянські футболісти здобули впевнену перемогу з рахунком 2:0 над діючим чемпіоном Європи — збірною Франції. У повторній зустрічі французам взяти реванш не вдалося: гра завершилась внічию 1:1. Не пощадила збірна СРСР й інших сусідів по групі: її жертвами стали команди Ісландії (1:1, 2:0), Норвегії (4:0, 1:0) та НДР (2:0, 1:1). Підопічні Лобановського вийшли у фінальну частину чемпіонату і почали готуватися до боротьби за звання найсильнішої футбольної держави Європи. Тим часом нападника команди Ігоря Беланова визнали найкращим європейським футболістом 1987 року: в історії радянського футболу він став третім після Яшина та Блохіна володарем «Золотого м'яча».

Лобановський намагався врахувати всі чинники, які так чи інакше здатні вплинути на результат. Не врахував він лише одного... 27 березня 1988 року київське «Динамо» програло домашній матч чемпіонату країни московському «Спартаку». Ввечері того ж дня Валерій Васильович відчув нездужання, а вже вранці наступного дня опинився в реанімації. Діагноз звучить невтішно, хоча лікарі й запевняють, що незабаром поставлять Лобановського на ноги. Миготлива тахіаритмія — не найнебезпечніше захворювання, але пацієнту, як запевняють лікарі, потрібен спокій: як фізичний, так і психологічний. Нервувати наставнику київських динамівців і футболістів національної збірної суворо забо-

роняють, що навряд чи сумісно з його роботою. До Західного Берліна команда СРСР вилетіла без старшого тренера, що, звісно, позначилося на стані футболістів.

Сам же Лобановський, незважаючи на раптову хворобу, забувати про футбол не хотів і на лікарняному ліжку. У перші дні, лежачи під крапельницею, він таємно від лікарів та люблячої дружини Ади слухав радіо. Це був єдиний спосіб залишатися в курсі останніх футбольних подій, і тому крихтний приймач, завбачливо прихоплений Валерієм Васильовичем, він щоразу ховав з особливою старанністю. Коли ж хворий почав одужувати, він умовив лікарів дозволити встановити в його палаті відеомагнітофон. Михайло Ошемков, прес-аташе київського «Динамо», забезпечив Лобановського кількома десятками відеокасет із записами різних матчів всіх фіналістів чемпіонату Європи. Валерій Васильович взявся за детальний аналіз сильних та слабких сторін майбутніх противників, передаючи футболістам окремі тренерські вказівки з лікарні.

Лобановський швидко повернувся в стрій, багато в чому ігноруючи рекомендації лікарів, які наполягали на тому, що Валерію Васильовичу необхідна спокійна обстановка. Команда, втім, доклала всіх зусиль, щоб не засмутити ще не зміцнілого наставника. Долаючи супротивника за супротивником, збірна Радянського Союзу стрімко наближалася до заповітної мети. Особливу увагу шанувальників футболу привернув півфінальний матч між командами СРСР та

Італії. Тренер радянської збірної розуміє, що єдиний спосіб переграти італійців, яких футбольні експерти вважали мало не фаворитами турніру, полягає в тому, щоб позбавити їх на полі свободи дій. Тотальний пресинг, що, на думку Валерія Васильовича, є ключем до перемоги, виявляється до снаги підготовленим радянським футболістам: вони ні на секунду не давали супернику розслабитися. Матч завершився з рахунком 2:0 — у воротах Дзенги по черзі розписалися Литовченко та Протасов. Адзельо Вічині, старшому тренеру італійців, після матчу лишається тільки розвести руками, відзначивши те, що переміг сильніший. Журналісти назвали гру радянської команди «футболом майбутнього».

Не менш гідно виступила радянська команда і в фіналі, але опонент — збірна Нідерландів — виявилася все ж сильнішою. Дасаєву двічі довелося діставати м'яч з власних воріт. Один же з нечисленних шансів скоротити рахунок — арбітр призначив пенальті — радянські футболісти не використали: на загальний подив, не надто влучним виявився Беланов. Втім, засуджувати команду за друге місце цього разу ніхто не збирався: на батьківщину футболісти та їхній наставник повернулись героями.

Лобановський запанував на вершині футбольної слави: в пресі його більше не лають, партійні боси ставляться до нього з безсумнівною повагою, а вболівальники мало не обожнюють всемогутнього тренера. Здавалося б, тепер-то Валерій Васильович може займатися улюбленою справою,

не звертаючи уваги на обставини і купаючись у суспільному визнанні. Та у Лобановського, схоже, інші плани: у 1990 році він заявив, що з роботою в «Динамо» і національній збірній покінчено. Численні пропозиції про перехід в імениті європейські клуби Валерій Васильович ігнорує. Він прийняв алогічне, як вважали більшість футбольних експертів, рішення — податися на Схід.

АРАВІЙСЬКИЙ ЕМІГРАНТ

Що спонукало Валерія Васильовича відмовити європейським клубам зі світовим ім'ям і прийняти пропозицію очолити збірну Об'єднаних Арабських Еміратів, достеменно не було відомо нікому, окрім, мабуть, самого Лобановського. Але він з цього приводу ніколи нічого не розповідав. Згодом тренер зізнався, що в іноземних клубах не захотів працювати через мовний бар'єр: «У мене немає жодних сумнівів у тому, що в серйозній клубній команді Європи не можна працювати, якщо спілкуватися з футболістами доводиться через перекладача... Зі збірними таких країн, як Емірати або Кувейт, безпосередня робота на полі чи в теоретичних класах займає в сумі набагато менше часу, ніж у клубі, в якому з гравцями — щоденний контакт». Втім, прямої відповіді на питання, чому ж один з кращих європейських тренерів поїхав керувати безперспективною, з професійної точки зору, командою, в цих словах не прозвучало. Пролити світло на таємницю вибору, зробленого Валерієм Васильовичем у

1990 році, здатні лише близькі йому люди. Втім, сприймати їх думки як істину в останній інстанції теж не варто.

Найбільш прагматичним виявився близький друг і колега Лобановського Олег Петрович Базилевич: він переконаний, що в Еміраті Валерій Васильович вирушив через звичайнісіньке бажання заробити. Нафтовий рай славився своїм багатством, а тому розмір гонорару, зазначений в контракті, значно перевищував суми, які за труди відомого тренера були готові викласти роботодавці з Європи. Втім, якщо Лобановським і керував матеріальний мотив, очевидно, що він не був єдиним. Певна річ, про світову славу гравці збірної ОАЕ не мріяли, та виграти кілька локальних турнірів не відмовилися б. Завдання, поставлене перед Лобановським, таким чином, реальне — воно, на відміну від недавніх партійних установок, здійсненне без докладання особливих зусиль. А це означає і відсутність нервових переживань, які в «Динамо» і радянській збірній вже встигли довести Валерія Васильовича до лікарняного ліжка. Тому підписання контракту і наступний переїзд у Дубаї рідні великого тренера сприйняли як можливість нарешті зітхнути спокійно. Для них, звісно, найприємнішою була думка, що основною причиною дивного рішення Лобановського є турбота про власне здоров'я.

Деякі друзі та знайомі, втім, не згодні ані з Олегом Петровичем, ані з Аделаїдою Панкратівною: вони впевнені, що Валерія Васильовича не надто турбувало власне здоров'я та

матеріальний добробут. Лобановський, на їхню думку, відправився в... добровільне заслання. Що стало його причиною, відомо, як і слід було очікувати, лише самому тренеру. Якщо ж урахувати його замкнутість і непередбачуваність, таке пояснення було не гіршим за інші, на чому й наполягали його прихильники. Та яким би незрозумілим не здавався вибір Валерія Васильовича, змінити його було неможливо. Ще недавно він підкорював європейські вершини, тепер же Лобановський взявся за роботу в трьох нічим не примітних арабських збірних: національній, молодіжній та юнацькій. Всі вони про футбол, яким його бачив тренер, уявлення мали досить далеке, та Валерію Васильовичу не бракувало завзяття й терпіння. Він не сумнівався, що його підопічні зможуть невдовзі грати цілком гідно, хай лише і в порівнянні зі збірними країн-сусідів, що ненабагато їх випередили.

Результат не забарився: вже в 1992 році збірна ОАЕ зайняла почесне четверте місце в розіграші Кубка Азії. Це неабияке досягнення для команди, участь якої в престижному турнірі досі обмежувалася груповим раундом. Зупинятися на досягнутому Лобановський не збирався, але обставини склалися не найкращим чином: вирушаючи в незнайому країну, Валерій Васильович, мабуть, не врахував, що культурні та інші відмінності між Заходом та Сходом здатні значною мірою ускладнити виконання його тренерських обов'язків. Час, проведений Лобановським в арабських країнах, залишився білою плямою в його біографії, а тому

встановити, що ж саме спонукало шейха відмовитися від послуг одного з кращих тренерів світу, навряд чи можливо. Втім, очевидно, що докоряти Валерію Васильовичу в непрофесіоналізмі у керівництва підстав не було. Найбільш детально події, що призвели до того, що Лобановський ненадовго став безробітним, описав згодом зять наставника Валерій Горбик.

За його словами, незадовго до конфлікту в збірній ОАЕ виявився футболіст, який нехтував спортивною дисципліною. 19-річний хлопець дозволяв собі приходити на тренування коли йому заманеться і не виконував указівки тренера в повній мірі. Підвищена увага, яку Валерій Васильович змушений був приділити нехлюю, відсутнього результату не принесла. Лобановський, недовго роздумуючи, дійшов висновку, що користь від такого гравця сумнівна, і в основний склад команди, яка готувалася тоді до відповідального турніру, волів його не включати. Ситуація навряд чи заслуговувала б уваги, якби хлопець не виявився близьким знайомим самого шейха. Той був упевнений, що тренер до його протеже поставився несправедливо і поспішив якнайшвидше покарати кривдника, забувши навіть про те, що подібні нерозважливі дії, згідно з умовами контракту, класифікуються як грубе втручання в тренерську роботу і тягнуть за собою накладення значних штрафних санкцій.

За іншою версією, до конфлікту призвело все те ж втручання шейха в тренувальний процес, але сталося воно за

інших обставин. Він нібито наказав Лобановському випустити на поле гравця, який той нещасливий матч, за переконанням Валерія Васильовича, повинен був провести на лаві запасних. Шейх не протегував футболісту, але бажав владувати над наставником збірної. Чи виконав його вказівку Лобановський, точно невідомо, як невідомо і те, наскільки дана версія відповідає істині, але шейх, схвильований та сердитий, покинув стадіон ще до закінчення матчу. Деякі стверджували, що він просто не помітив футболіста, про якого йшлося, на полі й бурхливо відреагував, не встигнувши розібратися в ситуації. Втім, відома впевненість Валерія Васильовича і мало не патологічна впевненість у власній правоті викликають сумнів у тому, що вимоги шейха були виконані. Як би там не було, вибухнув скандал.

Почалися судові тяжби, відчувши рутину яких, Валерій Васильович вирішив відмовитися від матеріальних претензій і припинити провадження. Лобановський, який, за розхожою думкою, на Схід подався з наміром заробити побільше грошей, настільки сприятливу можливість поповнити власний статок навмисне втратив. Він віддав перевагу не менш цінному спокою. Згодом, коли тренер уже повернувся на батьківщину, шейх усвідомив свою помилку і приніс Валерію Васильовичу письмові вибачення. Причиною виниклого непорозуміння він назвав скипілу гарячу арабську кров. Шейх запевняв, що Лобановського вважає шляхетною людиною й найвеличнішим з тренерів,

з якими йому коли-небудь доводилося працювати. Та до цього ще далеко, і Валерію Васильовичу довелося серйозно задуматися про працевлаштування. Безробітним, утім, він залишався недовго. У 1994 році Лобановському запропонували взяти керівництво над національною збірною Кувейту, і тренер погодився.

Приймаючи пропозицію очолити чергову арабську збірну, Валерій Васильович, здається, знову вчинив алогічно. Кувейт не встиг ще оговтатися від недавньої війни з Іраком: у державній скарбниці ще недостатньо коштів, щоб оплатити працю тренера так, як того вимагає його високий статус. Та й про професійний підхід до футболу в країні не може бути й мови: національна збірна суцільно складається з аматорів — студентів, учителів, поліцейських, військових, — вони тренування суміщали з виконанням своїх посадових обов'язків. Лобановський, звісно, розумів, що спортивних висот такій команді не досягти навіть під його керівництвом, але все одно став її старшим тренером. Він, здається, знову намагався щось довести собі. Можливо, піти з арабського футболу переможеним Валерію Васильовичу не дозволяла гордість. Тим часом його долею та професійними планами почало активно цікавитися нове футбольне керівництво рідного для Лобановського клубу — київського «Динамо».

Підопічні Валерія Васильовича в надії на майбутні перемоги намагалися виконувати всі вказівки нового настав-

ника. Втім, особливості менталітету деколи брали своє. Лобановський переконався в цьому в першому ж матчі, який він провів на посаді тренера національної збірної Кувейту. Цю товариську зустріч з командою Болгарії — безумовно, сильним суперником — араби завершили з нічийним рахунком 1:1. Але Валерій Васильович невдоволений. Його обурило несправедливе суддівство: в одному з епізодів м'яч, на думку тренера, перетнув лінію болгарських воріт, та арбітр волів цього не помітити. Поведінка його не лише обурлива, але й незрозуміла, адже рефері, який відібрав перемогу в арабських футболістів, — уродженець Кувейту. Лобановський розлютився і ледь не вчинив на футбольному полі скандал: його зупинив шейх, який спокійним тоном пояснив ще не знайомому з місцевими звичаями тренеру, що суддя вчинив правильно. Ображати поважних гостей (матч проходив у Кувейті) недобре, переконаний він, а футболісти нехай задовольняються тим, що отримали рідкісну можливість зіграти з настільки серйозним суперником. Тренеру довелося змиритися з проявами арабської гостинності.

Втім, Лобановський швидко дійшов висновку, що араби — народ особливий, і намагався до їх часом дивної поведінки ставитися з розумінням. Не обходилося і без курйозів. Після першого тайму одного з виїзних матчів Валерій Васильович звернувся до футболіста, грою якого він був особливо незадоволений. «Ти грати будеш?!» — запитав

він, підвищуючи голос. Перекладач намагається передати питання тренера зрозумілою арабові мовою, та Лобановський зупиняє його і повторює російською: «Ти гратимеш?!» Гравець мовчить, але з його вигляду помітно, що питання він зрозумів. Він розгублений. Після тривалої паузи футболіст боязко відповідає: «Іншаллах». У перекладі з арабської це означає: «Одному Аллаху відомо». Лобановський здивований настільки відвертою відповіддю й відразу ж пом'якшився. А захисник, який провинився, вже у другому таймі примудрився забити гол.

У Кувейті Валерій Васильович вів розмірене життя людини, яка, здається, переситилася одвічною гонитвою за професійними досягненнями. Його підопічні не радували вболівальників гучними перемогами (хоча бронза на Азіатських іграх у Хіросімі — дуже гідний результат), проте це не дуже турбувало тренера національної збірної. В якомусь сенсі Лобановський жив минулим: стіни кабінету, в якому він щодня проводив чимало часу, обвішані вимпелами періоду динамівських звершень, а сам він все більше приділяв уваги організаційним питанням та вирішенню загальних проблем футбольного життя Кувейту. Тренера поважають і цінують: внесок, який він зробив у побудову національної системи футболу, величезний, і футбольному керівництву й на думку не спадало критикувати Валерія Васильовича за те, що збірна в турнірах різного значення (насамперед у Кубку Азії та чемпіонаті світу) виступала досить посередньо. За-

живши спокійно, Лобановський розповнів: поїсти він любить, не відмовляється й від спиртного. Втім, про здоров'я відомий тренер не забував: щодня він проходив чималі відстані. Як запевняють лікарі, це корисно для серця. Але милуватися під час оздоровчих процедур місцевими краєвидами не виходить: у Кувейті занадто спекотно, а тому Валерію Васильовичу доводилося крокувати власною віллою. Тим паче, її значні розміри не обмежували наставника кувейтської команди в рухах, а кондиціонери рятували від задухи.

«Мимовільним» захопленням Лобановського стали автомобілі: він любить їздити, та сам воліє за кермо не сідати. У гаражі біля будинку красувалися розкішний «кадилак» та швидкісний «понтіак», які займають, проте, лише два місця з передбачених чотирьох. Звичний водій Валерія Васильовича — донька Світлана. До цього часу вона вже заміжня дама, її чоловік, теж Валерій, в юності отримав спортивну освіту, та згодом, забувши про зроблений вибір, працює тепер за спеціальністю: вирушаючи до Кувейту, тесть запропонував йому роботу в команді. Валерій, звісно, погодився, хоча це й вимагало чималих жертв: успішному бізнесмену довелося відійти від справ. Між тезками встановилися теплі стосунки, і про те, що перше враження, яке Валерій Васильович склав про майбутнього зятя, виявилось не на користь залицяльника, обидва згадували з посмішкою. Лобановський працював тоді в ОАЕ. Валерій і Світлана прилетіли в Дубаї, щоб отримати батьківське схвалення май-

бутнього шлюбу. В місті стояла нестерпна спека, і в гості до Лобановських гість з України, наслідуючи приклад численних туристів, поїхав у шортах та літніх капцях. Батько свого невдоволення не висловив, але був дещо розчарований: він очікував, що свататися молодий чоловік прийде в строгому костюмі. Втім, час показав, що перше враження буває оманливим. Свою помилку, звісно, усвідомив і сам Валерій. «Примудрився ж я одягнутися настільки безвідповідально», — згадував він через деякий час в одному з інтерв'ю, присвяченому видатному тестю.

Утім, розміреним плином арабського життя Лобановський, схоже, не задоволений: коли нове керівництво «Динамо» почало переговори про можливе повернення Валерія Васильовича до Києва, тренер помітно підбадьорився. Рідні помітили, що він буквально світився від щастя. Та надто поступливим Лобановський бути не хотів: обговорення його професійного майбутнього виливалося в багатогодинні телефонні розмови і не менш довгі особисті зустрічі з представниками нового київського начальства. «Аравійський емігрант», як його вже встигли прозвати на батьківщині, все ж не приховував позитивного ставлення до співрозмовників. «Там до керівництва прийшли справжні професіонали, люди слова й діла», — розповідав він домашнім про київський клуб. Близькі іменитому наставнику люди розуміли, що, як би довго не тривали переговори, їх результат вирішений наперед: Лобановський прийме про-

позицію киян і повернеться в Україну. Їх упевненість не безпідставна: перебуваючи на Аравійському півострові, Валерій Васильович про колишніх підопічних не забував. За іграми «Динамо» він давно вже стежив по телевізору, ретельно аналізуючи їх і час від часу висловлюючи тренерські рекомендації. «Шевченка і Реброва випускайте, засиділися на лавці, — радив він керівництву клубу в телефонній розмові. — І обидва білоруси нехай бігають, а не штани протирають. А от цього заберіть з команди, він все псує!» Зовсім скоро Валерію Васильовичу випала можливість на правах старшого тренера, а не заморського фахівця роздавати вказівки, беручи безпосередню участь у відродженні надто дорогої для нього команди.

Термін контракту з національною збірною Кувейту підходив до кінця, і продовжувати його Лобановський, захоплений ідеєю повернутися на батьківщину, звісно, не захотів. Віддавши арабському футболу шість довгих років професійного життя, тренер, шанований тепер і в примхливій Азії, знову взявся за роботу в клубі, з яким нерозривно пов'язані його найбільші спортивні досягнення. Він розуміє: змінилося надто багато чого. За роки його «арабського ув'язнення» розвалився Радянський Союз, система національного футболу зазнала значних змін і починати роботу в Києві доводиться мало не з нуля. Але Лобановський труднощів не боїться і до справи береться з ентузіазмом. Він упевнений, що київське «Динамо» все ще приречене на успіх...

ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ

На початку 1990-х «Динамо», втім, як і більшість українських клубів, переживало не найкращі часи. Вітчизняні команди виявилися не готові до змін, що послідували за розвалом СРСР. В умовах соціальної та економічної напруженості спортсмени не могли (або ж не хотіли) демонструвати колишній рівень майстерності, а це неминуче призвело до того, що Україна, яка могла б по праву стати однією з найсильніших футбольних держав Європи і світу, не тільки не набула цього престижного статусу, але й опустилася до рівня держав у футбольному плані цілком посередніх, які не становлять для супротивників жодної небезпеки, наче й не було видатних досягнень «Динамо» та збірної Радянського Союзу, або ж вони були випадковими. Кияни продовжували вигравати національні першості, лише одного разу за п'ять років поступившись «золотом» сімферопольській «Таврії». Двічі вони стали володарями Кубка України. Але національні досягнення не в силах розвіяти розчарування вболіваль-

ників: від «Динамо» очікують більшого. А на міжнародній арені команда похвалитися скільки-небудь значними результатами, на жаль, не може. Особливо засмутив фанатів розгром команди в турнірі, на який багато хто з них покладали чималі надії, — розіграші кубка УЄФА в сезоні 1992—1993 років.

Боротьбу за престижну європейську нагороду динамівці припинили вже в другому раунді. Бельгійський «Андерлехт» мав славу серйозного противника, проте цілком посильного для легендарного українського клубу. Утім, уже перший з двох матчів викликав деякі сумніви з приводу того, що «Динамо» все ще здатне на великі футбольні звершення — 4:2 на користь «Андерлехта». Значна різниця м'ячів не вселяє оптимізму гравцям та вболівальникам: вони розуміють, що взяти в матчі-відповіді настільки переконливий реванш, який потрібний для проходження в наступний раунд розіграшу, буде непросто. Через два тижні, 4 листопада 1992 року, марність скромних надій стала очевидною: «Андерлехт» не залишив «Динамо» жодного шансу на перемогу — 3:0. Розгром, який вчинили динамівцям футболісти з Брюсселя, викликав справедливе обурення вболівальників. Стає зрозуміло: у київському «Динамо» потрібно щось міняти. І чим швидше, тим краще.

Першим кроком на шляху до відродження колись однієї з найсильніших команд Європи стала зміна керівництва: в 1993 році пост президента «Динамо» зайняв успішний

український бізнесмен Григорій Суркіс. Він добре відомий як талановитий підприємець, але футбольній громадськості сказати про нього абсолютно нічого: до вольового рішення очолити клуб, що перебував у той час на межі банкрутства, Григорій Михайлович, здається, футболем не цікавився. Журналісти та експерти поставилися до нового футбольного функціонера з острахом, проте не могли не відзначити, що Суркіс справляє враження людини, яка знає, як подолати виниклі труднощі й готові діяти. Згодом з'ясувалося, що «Динамо» він обожнює ще змалку. Він обіцяє відродити колишню славу київського клубу. Репортери амбіційні заяви Суркіса сприймали з певною долею скепсису, вболівальники — з надією.

Обіцянки Григорія Михайловича, всупереч гіршим прогнозам, порожніми словами не виявилися: в «Динамо» намітилися якісні зміни, які повинні були, на думку керівництва, позитивно позначитися й на грі футболістів. Особливі надії футбольні функціонери та вболівальники киян поклали на Лігу чемпіонів — найпрестижніший європейський клубний турнір. Здавалося, 1995-й міг стати для динамівців успішним роком: у двох матчах вони з рахунком 3:1 та 1:0 обіграли датський «Ольборг», домігшись права брати участь в основному етапі турніру. Футболісти вже склали детальні плани того, як будуть повалені грецький «Панатинаїкос», французький «Нант» і португальський «Порту», що опинилися з «Динамо» в одній групі. Та в долі,

схоже, інші плани: не встигнувши порадіти своєму успіху, кияни дізналися, що УЄФА на три роки дискваліфікувала українського чемпіона.

Футболісти розгублені: вони не розуміли, за які провини покарані. Не без зусиль удалося з'ясувати, що дискваліфікація на три довгих роки покликана відучити динамівців та їх керівників від звички використовувати корупційні методи. Виявляється, на киян в УЄФА поскаржився іспанський арбітр Лопес Ньето. Він стверджував, що перед домашнім матчем з «Панатинаїкосом», який динамівці, до слова, виграли з рахунком 1:0, до нього підійшли представники господарів і запропонували в обмін на норкову шубу бути прихильнішим до киян, ніж до їх суперників. Рефері нібито від незвичайного подарунка відмовився, та про все це не забув розповісти в кабінетах Союзу європейських футбольних асоціацій. Обвинувачені казали, що про подібне непорозуміння чують уперше і, звісно ж, до судді ні з якими проханнями та подарунками не підходили. Та й історія іспанця звучала не надто правдоподібно: що б він робив з дорогою шубою на батьківщині, яка славиться теплим кліматом, абсолютно незрозуміло. Крім того, корупціонер від футболу, який намагається підкупити арбітра одягом, а не грошима, виглядає досить дивно.

Як би там не було, цей скандал зовсім не кращим чином вплинув на репутацію київського клубу. Втім, у «Динамо», як з'ясувалося, були впливові заступники: за команду перед

керівництвом УЄФА заступилися впливові у світі футболу люди. Серед них — видатний німецький футболіст і тренер Франц Беккенбауер, президенти національних футбольних федерацій Німеччини, Італії, Росії, Норвегії, Туреччини. Не обійшлося й без участі політиків: за «Динамо» клопотав Леонід Кравчук, Генрі Кіссинджер (колишній держсекретар США) та багато інших. Після деяких роздумів в УЄФА вирішили пом'якшити покарання, обмеживши дискваліфікацію одним сезоном. Крім того, європейське футбольне керівництво всерйоз задумалося про те, наскільки були правдивими показання Лопеса Ньето. Чітких і певних висновків не було зроблено, але постанова на два роки відсторонити іспанських арбітрів від обслуговування матчів за участю українських команд свідчить багато про що.

Наступний європейський сезон, в якому, за переконанням уболівальників, кияни просто зобов'язані були виступити більш ніж переконливо, закінчився для столичного клубу безславно. Програвши віденському «Рапіду» (0:2, 2:4) та швейцарському «Ксамаксу» (1:1, 1:2), «Динамо» завершило боротьбу за європейські нагороди на етапі кваліфікації. Поступатися таким суперникам, як переконані вболівальники та футбольні експерти, неприпустимо. На голову старшого тренера Йозефа Сабо посипалася нещадна критика. Проте Йозеф Йозефович поведився спокійно, а на зауваження критиків відповідав у кращих традиціях Лобановського: «У футболі... не тямлять анічоґісінько. А з грою в

шкіряний м'яч, вочевидь, познайомилися через скло ілюмінатора в авіалайнері, пролітаючи над футбольним полем». Втім, багато з того, що прощалося Валерію Васильовичу, Сабо не пробачили. Незадоволене результатами команди в сезоні, керівництво київського «Динамо» всерйоз задумалося про кадрові перестановки.

Змін у тренерському складі довго чекати не довелося: у 1996 році до Києва повернувся метр вітчизняного футболу Валерій Васильович Лобановський. З арабськими ініціативами покінчено, і з 1 січня 1997 року він на посаді старшого тренера почав роботу в «Динамо». У перевазі київського клубу над українськими командами не сумнівається вже, мабуть, ніхто, а тому перемоги в національному чемпіонаті, які слідували одна за іншою, мало кого дивують. Динамівці практично безроздільно володіли і Кубком України, лише кілька разів поступаючись ним донецькому «Шахтарю». Але від київського клубу очікують міжнародних звершень. Вони прийшли в сезоні 1997—1998 років.

Спочатку «Динамо» дісталось до чвертьфіналу Ліги чемпіонів, але поступилося італійському «Ювентусу». Це був перший серйозний успіх Лобановського після повернення на Батьківщину. До цього багато хто висловлював думку, що метр вичерпав себе і повинен відправитися на заслужений відпочинок. Валерій Васильович до подібних випадів ставився спокійно. Одного разу, коли рішення повернутися в «Динамо» ще не було остаточно прийнято, адміністратор

столичного клубу Олександр Чубаров запросив Лобановського на дачу, щоб обговорити ряд організаційних деталей. За столом виявився і простий працівник Володя. Іменитий тренер напівжартома запитав у Володі, чи варто йому приймати пропозицію київських колег. Той не розгубився і відповів Валерію Васильовичу не лицемірячи: «А навіщо ви сюди приїдете? Ви вже нікому не потрібні. Ви ж там собі у своїх Еміратах... А сюди потрібен молодий здоровий хлопець, такий, щоб узяв команду. А ви як будете командувати? Який з вас командир? Подивіться! Ви вже всього себе потратили на всіх цих арабів та інших...» Чубаров скипів від обурення, але Лобановський заспокоїв його. «Людина висловила свою думку, — сказав Валерій Васильович уже з серйозним виглядом. — Можливо, вона й має рацію».

Втім, працівник дачі Володя, як і багато інших, куди більш авторитетних футбольних експертів помилилися: порох у порохівницях у Лобановського все ще був. Динамівці не зупинилися на досягнутому. В наступному сезоні вони виступили ще успішніше: команда вийшла в груповий, а потім і у фінальний раунд розіграшу Ліги чемпіонів, де зіграла більш ніж впевнено. Сусідами киян по групі Е стали французький «Ланс», грецький «Панатинаїкос» та англійський «Арсенал». За підсумками двох матчів з кожним із суперників динамівці вийшли в лідери: вони взяли верх над французами (1:1, 3:1) та англійцями (1:1, 3:1), а з греками розійшлися з рівним результатом (1:2, 2:1).

На цьому переможна хода не закінчилася: в чвертьфіналі престижного європейського турніру кияни здобули переконливу перемогу над маститим мадридським «Реалом». Перший матч на чужому полі закінчився внічию 1:1, а вдома динамівці забили у ворота супротивника два м'ячі, не пропустивши при цьому жодного. Героєм матчу став Андрій Шевченко, автор двох переможних голів. «Динамо» подавало чималі надії, і багато футбольних експертів боязко припустили, що кияни можуть учинити чергову сенсацію, завоювавши ще один престижний кубок. Втім, не всім сміливим надіям судилося справдитися.

У півфіналі підопічних Валерія Васильовича чекала мюнхенська «Баварія» — давній противник киян. Але повторити успіх більш ніж двадцятирічної давності, на жаль, не вдалося: німці взяли реванш. Як зізнався Валерій Васильович після київського матчу, він не в змозі зрозуміти, чому 7 квітня 1999 року матч закінчився саме з таким рахунком. Після першого тайму динамівці вели 3:1, і вболівальники обох команд визнавали, що рахунок на табло відображав співвідношення сил на полі. Та на початку другої половини гри мюнхенцям удалося відіграти один м'яч, а на 90-й хвилині — звести таку складну партію внічию. Два тижні по тому в матчі-відповіді німці перемогли 1:0 і залишили «Динамо» за бортом фіналу. Втім, незважаючи на програш, кияни продемонстрували в бою з німецьким клубом гру, гідну їх високого статусу. «Київське ж «Динамо» і

«Баварія» показали нам тотальний футбол на новому, майбутньому витку його розвитку. Пафос цього футболу — боротьба за простір», — сказав після матчу один з найвідоміших на пострадянському просторі спортивних журналістів Ельмар Муртазаєв.

Лобановський знову на хвилі успіху. У 2000 році йому запропонували очолити ще й національну збірну. Валерій Васильович погодився. Але проявити свої тренерські здібності повною мірою у нього не вийшло: команда виступила посередньо, а сам тренер опинився на лікарняному ліжку. Діагноз невтішний — інфаркт. Незважаючи на рекомендації лікарів, тренер постарався якнайшвидше повернутися до роботи. Лікарі заборонили йому повітряні перельоти, а це означає, що на виїзних матчах «Динамо» і збірної, якщо ті проходили далеко від тренувальної бази, Валерій Васильович бути присутнім не міг. Як слід оцінивши ситуацію і зваживши всі «за» та «проти», керівництво національної команди дійшло до висновку, що від послуг Лобановського краще відмовитися.

Втім, історія великого тренера була вже близька до завершення. Останній матч Валерія Лобановського відбувся 7 травня 2002 року в Запоріжжі. У розпалі футбольної боротьби «Динамо» з місцевим «Металургом» йому раптово стало погано. До авто «швидкої допомоги» він дійшов сам, відмовившись від нош. Лікарі констатували інсульт. Прийшовши до тями, Лобановський почув: кияни перемогли.

На його обличчі з'явилася усмішка. Через шість днів Валерія Васильовича не стало ...

* * *

Віддати останню шану тренеру Валерію Лобановському, до Києва приїхали понад сто тисяч співчувальників. Видатний спортсмен і тренер став історією. Епоха великих звершень, названа на його честь «ерою Лобановського», завершилася. Та пам'ять про Метра надовго залишиться в серцях тих, для кого футбол — не гра, а життя, а людина — не слуга обставин, а їх повелитель...

Ти сидиш на лавці,
а поруч вирують трибуни.
Ти сидиш на лавці,
а ми згадуємо, люблячи...

ЗМІСТ

Від автора	3
Дитинство та юність.....	7
Кар'єра футболіста	15
Тренерський дебют.....	24
Повернення в «Динамо»	39
Бунт.....	65
Друге прищестя.....	80
Аравійський емігрант	99
Повернення на батьківщину	110

Науково-популярне видання

ЦЯПКА

Володимир Володимирович

ВАЛЕРІЙ ЛОБАНОВСЬКИЙ

Переклад з російської

Формат 70×108 1/32.
Умов. друк. арк. 5,60. Облік.-вид арк. 4,50.
Тираж 4000 прим. Замовлення № 8-10-1531

Акціонерне товариство «Державна акціонерна компанія
«Українське видавничо-поліграфічне об'єднання»
03057, м. Київ, вул. О. Довженка, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і книгорозповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК №6397 від 12.09.2018 р.

Віддруковано у ПрАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»
КП «ДАК «Укрвидавполіграфія». 61012, м. Харків, вул. Різдяна, 11.

Свідоцтво ДК №3985 від 22.02.2011 р.

